

Päev Pilistveres

Me hoiame nõnda kokku... ja tuleme kokku igal aastal 23. augustil Pilistvere kivikangru juures kommunismi- ja natsismiohvrite mälestuspäeval, mis on meie jaoks oodatud päev mälestamiseks, meenutamiseks ja saatusekaaslastega kohtumiseks.

Lähemalt lk 12-13

Leinapäeval mälestati kommunismi kuritegude ohvreid

Leinapäeval, 14. juunil peeti meeles kõiki Nõukogude repressioonides kannatanuid. Hoidmaks inimeste tervist, ei toimunud traditsioonilist mälestustseremoniat, vaid minister Raivo Aeg asetas kommunismiohvrte memoriaalil pärja kogu Eesti rahva nimel.

14. juunil 79 aastat tagasi algas juuniküüditamine. Poliitistel motiividel ja alandamise saatel viidi vägivaldselt kodumaalt ära üle 10 000 inimese, neist jõudsid koju tagasi vaid mõnisada.

Kommunismiohvrte memoriaali mustal müüril, mille juurde justiitsminister Eesti rahvalt leinapärra asetas, on üle 22 000 nime, kuid see nimekiri pole kaugeltki lõplik. „Ikka ja jälle tuleb arhiividest välja uut kurbust ja leina ning pole välistatud, et me peame seda nimekirja veel korduvalt täiendama. Justiitsministeerium on koos represseeritute esindajatega valmistanud selleks juba ette ka memoriaali statuudi muudatused,“ ütles Raivo Aeg.

„Kõik need võõra võimu ohvrid olid määratud kaduma vaikusesse ja unustusse, kuid ometigi on nad täna meiega nimedena müüril. Me ei tohi neid inimesi unustada,“ ütles Aeg.

Eesti kommunismiohvrte memoriaalile asetas pärja ka kaitseminister. Justiitsminister ning kaitsepolitseiameti ja riigiprokuratuuri esindajad asetasid pärja Liiva kalmistule Pirita-Kosel Scheeli krundil hukatud Eesti ühiskonna- ja poliitikategelaste, õiguskaitseasutuste töötajate ning Vabadussõjast osavõtnute mälestuseks.

Eesti kommunismiohvreid mälestasid memoriaalis justiitsminister Raivo Aeg ja kaitseminister Jüri Luik.

Fotod: Aron Urb.

Mälestushetk toimus ka Liiva kalmistul

Vabaduse väljakul oli leinapäeva tähistamiseks püstitatud installatsioon "Pisarate vagun".

Foto: Inimõiguste Instituudi kogu

Tartus tähistati leinapäeva traditsiooniliselt Rukkilille mälestusmärgi juurde lilli ja küünlaid asetades.

Need tartlased kogesid lapsena juuniküüditamise õudusi.

Fotod: Piret Tarto

Meie kohus on mäletada ja mälestada

Täna, 14. juunil 2020, hoides käes Memento Teatajat nr. 32 lugesin toimetaja Rein Purje üleskutset kajastada leinapäeva sündmusi. Olen aastaid olnud seotud nende korraldamisega ja pean seda oma südameasjaks. Täna sündmuste taustal tahan tagasi minna eelmise aasta lõupäevade juurde.

2019. aastal, otse enne jõulusid, leidis minu tütre pere äsja soetatud vana maja põõningult Haapsalus, seda koristades ja puhastades, hästi peidetud kompsu. Ärevusest värisevate käte ja põksuva südamega hakkasime seda lahti harutama. Eemaldades ajahambast räsitud ja tolmust paberit, tuli nähtavale „Õhtuleht“, mis kandis daatumit 05.02.1945. Ettevaatlikult habrast paberit kiht-kihilt eemaldades paljastus meile tõeline aardeleid. Kolm raamatut - „Eesti Vabadussõda 1918-1920“ I osa, välja antud 1937. aastal, ja „Eesti rahva kannatuste aasta“ I ja II osa, välja antud 1943. aastal. Ma vaatasin ega uskunud oma silmi, mis hardusest ja tänu-pisaratest uduseks muutusid. Raamatud olid heas seisukorras, olenemata sellest, et olid peaaegu 75 aastat olnud põõningul. Vaiksel omaette jõulukuuse all istudes ja raamatuid lehitsedes, aeg-ajalt lugemisse süüvinult mõtlesin, kelle helde ja kallis käsi neid nõndaviisi hoolikalt pakkis ja peitis. Need olid ju ilmselged asitõendid ja põhjused, mis selliste raamatute omaniku oleksid okupatsioonivõimude kätte sattunud heal juhul Siberi surmalaagrisse sõidutanud, halvimal juhul aga surmakuuli toonud. Küllap mõistis see inimene, et endale ja oma lähedastele oleks olnud kindlam viis, et mitte sellisesse ohtu sattuda, raamatud hävitada. Aga ta ei teinud seda. Mulle tundub, et need olid tema jaoks sedavõrd kallid ja nende hävitamine oleks olnud oma Eesti hülgamine ja reetmine. 05. veebruari 1945. a. ajaleht annab aimu, et siis oli selge – Eesti ei tule sellest sõjast välja heade tagajärgedega ning kõik kallis ja väärtuslik tuleb okupandi eest peita, lootuses, et kunagi on meie riik jälle vaba ning rahvuslikud väärtused leiavad taas oma pere keskel väärika koha. Täna on teada, et pererahvas kahjuks meie riigi taasiseseisvumist ei näinud. Aga minu jaoks on see leid märgilise tähendusega. 75 aastat ootasid need raamatud tolmusel põõningul hoolikalt peidetult ja vaikides saladust hoides, et Tartu rahu 100. aastapäeval saaksid oma loo kõnelda. 02.02.2020 tähistasime Tartu rahu 100. aastapäeva Haapsalus Vabadussamba juures lillede asetamisega ning kodutütred, noorkotkad ja naiskodukaitsjad süütasid küünlad, palistades tee sambast kuni Jaani

kirikuni. Seal kirikus oli mul hea meel rääkida see lugu ja näidata raamatut „Eesti Vabadussõda 1918-1920“. Mulle meeldiks arvata, et sellel vanal raamatul oli uhke tunne tulla sellisel pidupäeval rahva ette, kes teda imetluse ja hardusega vaatas. See 75 aastat kannatust ja ootamist oli seda väärt, et edasi anda sõnum – Eesti oli, Eesti on ja Eesti jääb!

Täna, juuniküüditamise aastapäeval, Haapsalu Toomkirikus ja Ristil küüditatute mälestussamba juures oli mul kaasa raamat „Eesti rahva kannatuste aasta“ koguteose I osa, millest kohal viibinutele mõned lõigud lugesin. Kuigi käesoleva raamatu mõlemad osad on juba pool aastat minu käes olnud, ei ole ma suutnud neid veel täielikult läbi lugeda. Ja seda mitte ajapuudusest. Koguteos on nii ehe, vahetu, aus ja valus, et selle läbitöötamiseks ja mõtiskluseks on vaja aega. Seda valu ja ülekohut on tarvis aegamisi, osade kaupa endas teadvustada. Toon siinkohal ära lõigu raamatust, mis mind eriti mõtlema pani ja jagasin seda ka kohal viibinutega.

„Me teame seda nüüd, et 1941. a. augustikuu lõpuks oli kavatsus jätta Eestisse vaid 358.000 eestlasest asjatundjat, keda aga ka kavatseti viia hiljemini mööda suurt Venemaad laiali orjadena tööstustesse ja põllumajandusse. Me teame praegu seda, et üle 700.000 inimese veel juuli- ja augustikuu jooksul pidi Eestist ära viidama ja meie teame tänapäev seda, et kavatsus oli need 700.000 inimest – need olid peamiselt naised ja lapsed – tööorjadena mööda Venemaad laiali viia. Me teame, et neid taheti viia Põhja-Venemaa ja Siberi sunnitöölaagritesse, et sealse karmi kliima ja nälja kaasabil neid pikaldaselt ja kindlasti mõrvata.“

See tähendas seda, et kogu eesti rahvas oli kavas kõrvaldada ja hävitada, et viia ellu sõjaline pealetung Lääne-Euroopale. Süda ja mõistus tõrgub mõtlemast, mis siis kui... Kuigi ka hilisemad repressioonid olid meile rängad ja korvamatute tagajärgedega, oleme täna olemas ja vabad.

Hoides neid raamatuid käes, jooksevad mõtted tagasi nende paljude-paljude inimeste juurde, keda ma ei ole küll tundnud, mitte kunagi näinud ega neist kuulnud, kes selliseid või teistsuguseid isamaalisi tegusid tegid, hoides südames vaba Eestit, pidades pühaks neid vaimseid ja materiaalseid väärtusi, peites, hoides, kaitstes neid. Nende teod ei olnud asjatud. Meie oleme täna omas vabas riigis,

küll ilma teieta, kuid teie teod ja usk on meie kindel alus ja meie kohus on sellest rääkida. Mõelgem, küllap on enamuses eesti peredes kuulnud neid lugusid, teatud neid inimesi, kes ei ole jõudnud ajaloo kuldsetesse ridadesse nagu Tartu rahulepingu sõlmijad, kuid kes on meie jaoks moel või teisel andnud tänase Eesti.

Täna, leinapäeval, tahan oma mõtiskluse lõpetada eelnimetatud koguteose lõpusõnadega, mis annavad mõtlemisainet ka tänapäeva sündmuste valguses.

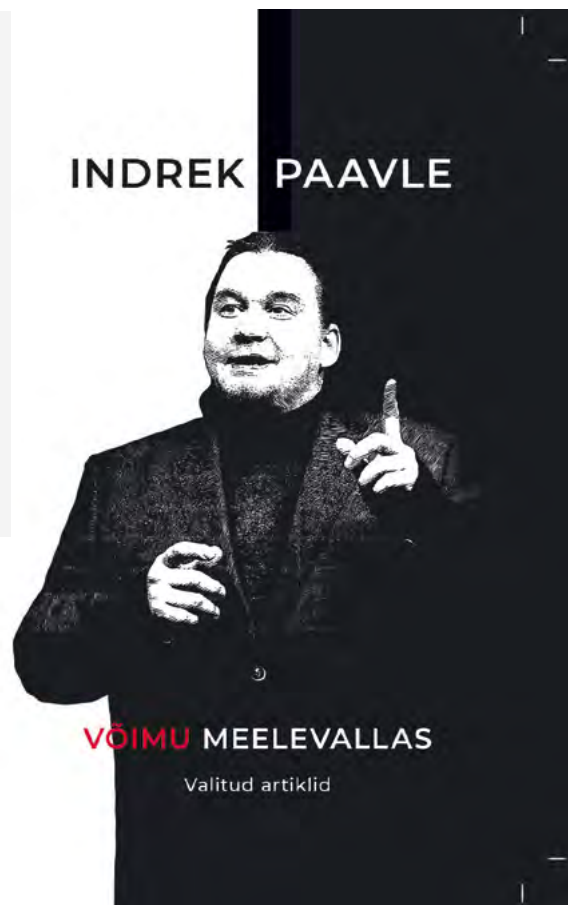
„Kaotuste kõrval oleme aga ka nii mõndagi võitnud selle bolševistliku aasta ja samuti viimaste võitluste kestel. See, mis oleme võitnud, on võib-olla isegi väärtuslikum hävinenud materiaalsest varadest. Meie soovime aga veel – kuigi on suured meie inimkaotused, et need valud ja pisarad, mis kallite inimeste purunemine on toonud üksikisikutele, suudaks end mõnegi võrra tasuda vaimsete aarete kogunemisega meie rahva kui ühise pere vaimsete väärtuste puutumata tagavarra. Oleme saavutanud kindlama üksmeele oma vaadetes kui kunagi varem – oleme leidnud uuesti iseennast oma rahvuslikus tervikus, oma väärtustes. Soovime, et lühikese aja jooksul saadud raske õppetund oleks küllaldane, et meie rahva üksmeeles ei tekkiks mõrasid mõne mööduva meeleolu mõjul.“

Meie kohus on mäletada ja mälestada.

*Tiina Leesik
Naiskodukaitsja Lääne ringkonna
taasasutaja, Risti jaoskonna aseesinaine*

Ilmus ajaloolase Indrek Paavle artiklite valikkogumik „Võimu meelevallas“

24. septembril esitles Eesti Mälu Instituut ajaloolase Indrek Paavle 50. sünniaastapäeva (1970-2015) ära märkimiseks tema artiklite valikkogumikku „Võimu meelevallas“. Paavle pühendas märgatava osa oma viljakast teadustööst Eestit valitsenud võõrvõimude poliitiliste repressioonide uurimisele. Siinkohal avaldame katke esmakordselt käesolevas kogumikus eesti keeles ilmunud pikemast artiklist Repressioonid Saksa okupatsiooni aegse Eesti rahvusliku opositsiooni vastu.

Eesti Vabariigi Rahvuskomitee tuumiku ja valitsuse liikmete jälitamine ja kinni võtmine ning Moskva protsess

1944. a valitsusse ja erinevatel aegadel Eesti Vabariigi Rahvuskomitee (EVR) tuumikusse kuulus koos välisliikmetega kokku 26 meest, kellest 6 (Ekbaum, Kull, Moora, Mänd, Pikkov ja Pärtelpoeg) olid olnud vahistatud ka Saksa julgeolekupolitsei poolt. Neist 6 olid paguluses ja veel kuuel õnnestus Eestist lahkuda 1944. a sügisel. Seega jäi N Liidu julgeolekuorganite käealustesse kokku 14 meest.

N Liidu julgeolekuorganid hakkasid neid jälitama kohe 1944. a oktoobri alguses. Eestisse jäänud valitsuse ja EVR-i tuumiku liikmed tabati ja vangistati mõne kuu jooksul. Julgeolekuorganite kiire edu põhjusena on välja pakutud sakslaste poolt rahvuslaste nimekirjade meelega mahajätmist. Viidatud on ka „Smerši“ ohvitseri hiliemale intervjuule, kus kinnitati, et Ernst Kull leiti üles Tallinnasse *Abwehr*’i büroosse maha jäetud kartoteegi järgi. Tegelikult pole jälitustegevuse koheses alguses pärast N Liidu okupatsioonivägede saabumist ja kiiretes arreteerimistes midagi imelikku. Tiefi valitsuse väljakuulutamine oli üldiselt teada ja pole ka mingit põhjust arvata, et N Liidu luureorganid rahvuslikust liikumisest enne nimekirjade leidmist midagi ei teadnud (muide on ka väidetud, et infot rahvuslaste kohta söötis Saksa julgeole-

kupolitseile ette nimelt Vene luure). Vaenuliku elemendi väljaselgitamine ja nimekirjade koostamine toimus tagalas kogu sõja jooksul. Täpselt samamoodi oli käitunud ka Saksa okupatsiooni võim, kes alustas 1941. a rindelähedase ala puhastamist vaenulikust elemendist juba enne oma vägede kohalejõudmist ja viis massilised vahistamised läbi just esimestel nädalatel pärast okupatsioonivõimu kehtestamist.

Esimesena arreteeriti 4. oktoobril Läänemaal Ridala vallas Pagari külas Elga talus Saksa okupatsiooni aegne Eesti Panga direktor ja Tiefi valitsuse rahaminister Hugo Pärtelpoeg, kelle jaoks see oli viimase kuu jooksul juba teine vahistamine – sakslased arreteerisid ta septembri alguses ning vabaks lasti ta mõni päev enne Punaarmee tungimist Tallinna. Pärtelpoeg oli Tiefi korraldusel enne läänerrannikule sõitmist pangast kaasa võtnud 915 000 rubla, pool kaasavõetud rahasummast jäeti Nissile Juhan Reigo venna juurde ja väike osa jagati valitsusliikmete vahel. Pärtelpoja ülekuulamiseks tuli välja Eesti NKGB eliit eesotsas julgeoleku rahvakomissari asetäitja polkovnik Boris Nazaroviga.

Järgmisena võeti 5. oktoobril Tallinnas või Viimsis kinni Ernst Kull. Kull oli Saksa vangistusest vabanenud 19.

septembril ja paari päeva pärast võtnud ühendust Otto Tiefiga, kes kutsus ta kaasa Läänemaa rannikule. Kull loobus põgenemisest ja vormistas end tööle ENSV Riiklikku Kirjastusse, kuid arreteeriti peaaegu kohe. Lisagem, et mõni aeg pärast Kulli arreteerimist, 12. detsembril 1944. a, tabati veel üks Ernst Kull, ka sünniaasta (1903) langest meestel kokku. Viimane oli endine metsavend ja omakaitselane Tihemetsa vallast Pärnumaalt, kes anti kohtu alla koos 25 kaaslasega (uurimisasja ühendamise põhjus oligi kuulumine ühte salka 1941. a Suvesõjas) ning sai veebruaris 1945 karistuseks 10+5. Mainimist väärivaks muudavad selle seiga metsavend Kulli uurimistoimikus leiduvad Arnold Susi, Johannes Pikkovi ja Otto Tiefi ülekuulamisprotokollid, mis sunnivad küsima, kas uurimisorganites tekitasid kaks sarnase nime ja sünniaastaga meest segadust.

Oktoobrikuu jooksul arreteeriti veel Maide, Tief, Susi, Pikkov ja Sumberg. Otto Tief oli pärast tulutut paadiootamist siirdunud oma kodutallu, kus asus tegelema igapäevatöödega. Seal võeti ta 10. oktoobril kinni ja viidi Pagari tänavale.

Juhan Reigo arreteeriti 23. novembril, Juhan Kaarlimäe 9. detsembril ja Endel Inglit 11. detsembril. Inglit kuu-

lati esimest korda üle oktoobri lõpus, esialgu tunnistajana, kuid jäi esialgu vabadusse ja läks kohe põranda alla. 11. detsembril läks ta koju tagasi, kuid vahepeal oli olukord muutunud ja sinna üles seatud varitsus.

Viimasena tabati Richard Övel. 12. oktoobril oli ta läinud kalapaadiga Hiiumaale, kus asus mahajäetud majja Emmaste vallas Külakülas lootusega kuidagi Rootsi pääseda. See aga ei õnnestunud ja 4. veebruaril võeti ta sealsamas nõukogude piirivalvurite poolt kinni. Sealt viidi Övel Kuressaarde, kus kirjutati 9. veebruaril välja arreteerimisorder. Edasi läks tee Tallinnasse Pagari tänavale, kus alustati põhjalikku ülekuulamist.

Sellega oli 4 kuu jooksul kätte saadud 11 meest 14-st. Ülejäänud kolme saatus kujunes teiste omast erinevaks.

Harri Moora värvati 1944. a novembris julgeoleku agendiks varjunimega Istorik ja teda kasutas vastuluure 1950. aastatel välisoperatsioonides. Oskar Gustavsoni kohta on teada, et ta elas Viljamaa nime all ja tabati millalgi 1945. a alguses ning olevat ülekuulamise ajal alla hüpanud julgeoleku peakorterit kolmanda korruse aknast ja surma saanud. Kuna uurimisasi jäi Gustavsoni surma tõttu katki, siis pole arhiividest õnnestunud leida ka täpsemaid andmeid tema saatuse kohta.

Kaarel Liidak oli ainus, kellel õnnestus julgeoleku käest üldse pääseda. Ta varjas ennast Karksi-Nuia ümbruses Karl Lepiku nime all ning suri 1945. a.

Esimesed arreteeritud ei varjanud ülekuulamistel midagi ja rääkisid üksik-ajalikul EVR-i ja Tiefs valitsuse tegevusest. Kulli ülekuulanud Sergei Printsev meenutas hiljem, et „Kõige hämmastavam tolle mehe puhul oli see, et nii oma salategevusest justnagu hitlerlaste vastu kui ka sõdimisest nende poolel rääkis ta täiesti siiralt“. On loogiline oletada, et mehed ei pidanud vajalikuks varjata oma tegevust Saksa okupatsioonivõimude vastu, kuna see nõukogude kätte langenuna pidi justnagu kasuks tulema.

Seetõttu polnud ülekuulajatel raske rääkima panna ka hiljem arreteeritud, kes alguses nii avameelsed polnud. Näiteks Richard Övel eitas algul oma kuulumist EVR-i ja Tiefs valitsusse ning väitis, et oli Hiiumaale sõitnud selleks, et tegeleda teadustööga. Sellele jäi ta kindlaks 15. veebruarini, kuid järgmisel ülekuulamisel 17. veebruari öösel võttis Övel omaks, et oli varem andnud vale-tunnistusi ning võttis omaks oma kuu-

lumise Rahvuskomiteesse ja valitsusse ning Rootsi põgenemise plaani.

Millengi varjamine muutus üha keerulisemaks vastavalt sellele, mida rohkem inimesi kinni võeti ja rääkima pandi. Julgeoleku jaoks oli olulisemaid töövõite „Haukka“ grupi ühe juhi Toomas Hellati tabamine 10. detsembril 1944. a. Lootes saada Nõukogude luurajaks Ingliismaale läks Hellat julgeolekuga koostööle ja rääkis juurdlusel ära kõik, mis teadis eesti rahvuslaste tegevusest kogu Saksa okupatsiooni perioodil, üksikisjalikes ja süstemaatilistes ülestunnistuses avaldas Hellat ühtekokku 221 nime.

Aprillis 1945 jaotati vangistatud valitsuse ja EVR-i tuumiku liikmed kahte gruppi, nii tekkis 2 uurimisasja, mis viidi lõpplahenduseni kahes eri paigas. 7 meest – Tief, Maide, Pärtelpoeg, Kull, Pikkov, Kaarlimäe ja Susi – olid saadetud 27. jaanuaril 1945. a Moskvasse. Selle uurimisasja toimikuid Eesti arhiivides ei ole ning vastavatele Venemaa arhiivimaterjalidele juurdepääs puudub. Mingil määral on Moskva protsessist juttu olnud mälestustes, vähesel määral leidub selle protsessiga seotud dokumente ka teistes uurimistoimikutes, mida säilitatakse Eestis.

Ülejäänud EVR-i tuumiku ja valitsuse liikmetega tegeleti Tallinnas, võime seda tinglikult nimetada Vaba Eesti Võitlusrinde või ETK protsessiks, sest koos olid kohtu all VEVR-i juhid, kellele lisandusid ministrid Richard Övel ja Voldemar Sumberg.

Seitse meest saadeti Moskvasse 27. jaanuaril 1945, esialgu oli nendega koos kaheksandana ka Alma Ostra-Oinas, kelle asi hiljem eraldati. Teiste üle peeti kohut 2.–3. juulil NSVL Ülemkohtu Sõjakollegiumi kinnisel istungil, kohtu koosseisu kuulusid justitiiskindralpolkovnik Vassili Ulrich eesistujana ning justitiispolkovnikud I. Detistov ja D. Soldin.

Kohtuistung kujunes lühikeseks. Kuna puudus süüdistaja-prokurör, anti pärast süüdistusakti ettelugemist sõna kohtualustele järjekorras. Otto Tief pidas põhjaliku kaitsekõne, kus toonitas, et hõivatud riigid Atlandi Harta järgi kuuluvad taastamisele, mistõttu Eestis kohalolev presidendi kohusetäitja võis ja pidi määrama valitsuse, sest Saksa okupatsioonivõim oli lõppenud selle vägede lahkumisega. Eesti valitsuse tegevus polnud suunatud N Liidu vastu, valitsus püüdis takistada sakslaste poolt teostatavaid purustusi ja põletamisi, mis ka osaliselt korda läks. Tiefs jutu peale teinud Ulrich repliigi: „Ja kuluski teie

ära teie jurisprudents.“

Kõik mõisteti KrK § 58-1 „a“ ja § 58-11 alusel süüdi kodumaa reetmises, kuna nad N Liidu kodanikena olid Saksa okupatsiooni ajal üle läinud vaenlase poolele ja aktiivselt abistanud Saksaamaad sõjas N Liidu vastu. Kohtuotsuses sisaldus lühike ülevaade kogu EVR-i ja Tiefs valitsuse tegevusest. Otsus oli lõplik ja edasikaebamisele ei kuulunud.

Jaan Maidele mõisteti surmaotsus, 1944. a kuus päeva sõjavägede ülemjuhatajaks olemise kõrval oli olulisemaks põhjuseks ilmselt tema olemine Saksa okupatsiooni aegse Omakaitse juhiks. Maide suri Moskvas Butõrka vanglas enne kohtuotsuse täideviimist.

Teised Moskva kohtualused said suhteliselt leebed karistused: Otto Tief saadeti vangilaagrisse 10, Susi, Pärtelpoeg ja Kull 8 ning Kaarlimäe ja Pikkov 5 aastaks, kõigile lisandus tavapärane õiguste äravõtmine 3 või 5 aastaks.

Laagrisse saadetuist pöördusid Eestisse tagasi Tief, Kull, Susi ja Kaarlimäe. Pikkov ja Pärtelpoeg surid vangilaagris, esimene 1947. a ja teine 1951. a Irkutski oblastis.

Julgeolek ei jätnud meeste vintsutamist ka pärast vabanemist. KGB oli hästi teadlik, millist tähtsust omistatakse paguluses Rahvuskomitee Eestisse jäänud liikmetele, eelkõige Otto Tiefile, kes pärast Jüri Uluotsa surma 1945. a oli formaalselt astunud peaministri õigustesse. Pärast vabanemist asumiselt Kasahstanis 1956. a, asus Tief elama Rapla rajooni, kus KGB ümbritses ta kiiresti agentuurse ämblikuvõrguga, 1958. a püüti Tiefs ka agendiks värvata, kuid viimane keeldus kategooriliselt ja lahkus varsti pärast seda Eestist asudes elama Ukrainasse Stalini oblastisse. Alates 1965. a elas Tief Lätis Ainažis ja suri 5. märtsil 1976. a Eestis Ahja külahaiglas.

Juhan Kaarlimäe oli vangilaagris Krasnojarski kraisis, hiljem asumisel olles töötas kolhoosis raamatupidajana. Vabastati asumiselt 1954. a ja naasis Eestisse. Ka teda jälgis KGB suure tähelepanuga. 1969. a arreteeriti ta uuesti ja oli aasta eeluurimise all, kuid lasti siis lahti. Ernst Kull saabus asumiselt Eestisse 1956. a ja asus elama Tartusse. Ka teda kavatses KGB agendiks värvata, milleks saadi Moskvast ka vajalik sanktsioon, kuid kogu värbamisoperatsioon ebaõnnestus algusest peale. Ernst Kull suri 27. juulil 1964. a.

Väljavõte artiklist: Repressioonid Saksa okupatsiooni aegse Eesti rahvusliku opositsiooni vastu. – Indrek Paavle. Võimu meelevallas. Valitud artiklid. Tartu 2020, 395–400.

ALUTAGUSE

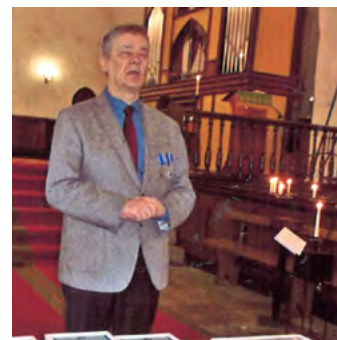
Katkeid Alutaguse “Memento” 2020. aasta tegemiste kroonikast

17. veebruaril 2020 sai Alutaguse Memento 30-aastaseks. Seda aastapäeva tähistasime 22. veebruaril Jõhvi kirikus sealse õpetaja Peeter Kalduri lahel loal ja osavõtul. Minevikku meenutas allakirjutanu ekseimehena ning olevikku ja tulevikku kirjeldas tänane esimees Lembit Prits. Osavõtuga üllatas Riigikogu liige Riho Breivel. Küllap on tegu nn. valijatega kohtumise näitega.

Kirikus oli selleks puhuks paigutatud ka näitus ühingu ajaloo fotostendidest (osaliselt 45 fotostendist, á 55x85 cm), mille seejärel toimetasin üle Jõhvi valla Kurtina raamatukogusse selle juhataja Jaana Tossi heakskiidul.

Uno Säästla

Lembit Prits

17. augustil külastas kommunistide vägivalda ohvrite Leinaparki Purtse hiemäel president Kersti Kaljulaid, et istutada mälestustamm seniste kahe väärika presidendi – Lennart Meri ja Toomas Hendrik Ilvese – tammede kõrvale.

Kokkuleppel presidendi kantseleiga ei levitatud koroonaohtu arvestades eelnevat teadet Presidendi külaskäigust. Teavitasin vaid väheseid Leinapargi abistajaid – KL Lügänuuse malevkonna kaitseliitlasi. Ometi sattus Presidendi külaskäigu ajal Leinaparki Lügänuuse valla Maidla õpilaste ekskursioon, keda president ja tema saatjaskond heakskiitvalt vastu võtsid. Veelgi enam. Oktoobris laekus pakk Presidendi allkirjaga fotodega kõigile ühisfotole jäänutele.

Allakirjutanule jääb üksnes tänada Presidenti Leinapargi külastamise eest, seda enam, et Leinapark on siinsete võimukandjate poolt unustatud, et mitte öelda tõrjutud. Olgu öeldu kinnituseks fakt: kuigi eelnevat teavet Presidendi külaskäigust Leinaparki ei olnud, võis oletada, et seda külaskäiku järgnevalt kajastatakse Eesti meedias. Kuid ei! Ei Eesti keskajalehtedes ega ERR-l polnud sõnakestki. Oodatult vaikus ka kohalik maakonnaleht “Põhjarannik”. Kirsiks tordile oli, et isegi Lügänuuse “Valla-leht” jättis sündmuse ära märkimata. Nagu näete – kommunistide vägivaldaohvrite mälestus on Ida-Virumaal tõrjutud meedia ja võimu kõigil tasandil, erandiks vaid President.

Alutaguse Memento 30. sünnipäeval Jõhvi kirikus.

22. septembril, et ära märkida vastupanuvõitluse päeva ja ühtlasi tähistada Alutaguse Memento 30. aastapäeva, istutasime Leinaparki mälestustamme igavikuteele läinud ühingu liikmeile koos nimetahvliga – 32 nimega. Nimetahvilil olid ka nende nimed, kes olid okupantidele omamoodi vastupanu osutajad, kuigi olid vastupanu osutamise päevil septembris 1944 alles lapsed või noorukid. Nende represseerimine oli eelöeldu kinnituseks.

Ühisfoto president Kersti Kaljulaidiga tema istutatud tamme juures.

Mälestustamm nimetahvliga

Vaade kommunistide ohvrite Leinapargilt Purtse Hiiemäel (esiplaanil Eesti valukaart maakonniti ohvrite arvu tähistega) Ida-Viru maakonnale, kus rohkelt läbi aegade Eesti (Liivi-, Põhja-, I ja II Vabadussõjas) võidelnute haavu ja langenute haudu ning kaotuste valu; kus on looduse ilu ja uhkust; kus põllurikkust ja tööstuste kõrgust maa alt kuni pilvedeni; kus on rahvaste mitmekesisust rohkem kui kusagil mujal Eestis, samas on see paik meedia poolt kõige enam põlastust väärivaks maakonnaks saanud. Kõrvalfotol Purtse kellatorn.

Kroonika koostas Virumaast uhkust tunde, kuigi sünnilt läänlane Uno Säästla

Fotod: Uno Säästla kogu

PÕLVA

Põlvas avati küüditatute mälestusmärk

Juuniküüditamise mälestuspäeval 14. juunil avati Põlvas küüditatute mälestusmärk. Põlvamaa oli seni ainus maakond, kus keskne mälestusmärk puudus.

Siiani oli vaid väike plaadiga kivi Veriora raudteejaamas. Mälestusmärk asub Põlva raudteejaama esisel väljakul, taamal rööpad, mida mööda küüditatuid Siberisse veeresid. Mälestusmärgi rajas Memento Põlvamaa Ühendus koostöös Põlva vallavalitsusega. Autor on Eesti Kunstiakadeemia emeriitprofessor skulptor Jaak Soans.

Avamisele oli vaatamata koroonajale kogunenud ligi 150 inimest, lisaks kutsutud mementolastele ja külalistele veel palju muud rahvast. Kohal olid kõigi koalitsiooniparteide, kohaliku omavalitsuse ja Kaitseliidu esindajad, noorkotkad, kodutütred ja naiskodukaitse. Mälestusmärgi õnnistamise viisid läbi EELK Püha Neitsi Maarja koguduse õpetaja Toomas Nigola ja abiõpetaja Jaak Pärnamägi. Isamaaliste lauludega kaunistas avatseremooniast Põlva kammerkoor Maarja Ester Libliku juhatusel.

Mälestusmärgi juures võib tihti näha mõnd lilleõit või küünalt põlemas, mis annab tunnistust, et inimestele oli sellist kohta väga vaja.

Memento Põlvamaa ühendus tänab kõiki, kes mälestusmärgi valmimist toetasid: ERAF, Isamaa, Keskerakond, EKRE, Põlva vallavalitsus ja Omavalitsuste Liit, eraisikutest annetajad.

*Roman Parmas
Memento Põlvamaa Ühenduse
juhatuse esimees*

Kaitseliidu Põlva Maleva esindus

Fotod: Rein Toom

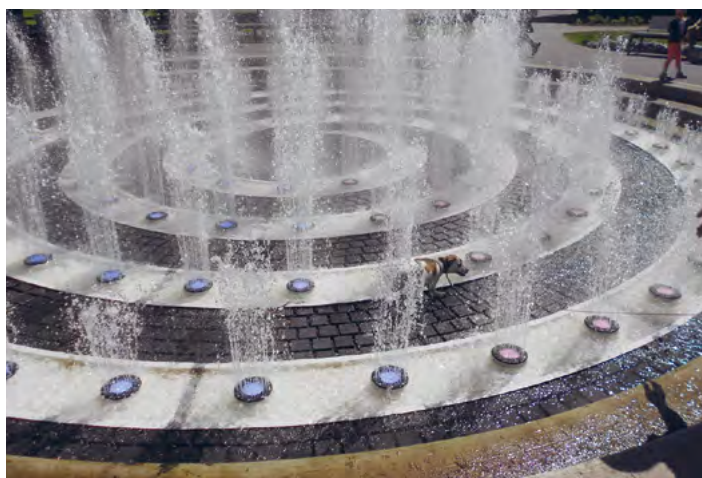

Kõneleb vallavanem Georg Pelisaar

Mälestusmärgi autor skulptor Jaak Soans

KEILA

Meie, Keila mementolased, kogunesime 14. juunil küüditatute mälestusmärgi ümber. Kokkutulnuile kõneles Keila linnapea Enno Fels.

Koroonaaaja kombe kohaselt istusime hajutatult, ka traditsiooniline kohvijoomine raudteejaama kohvikus toimus kahes saalis. Pärast üritust värskendas nii mõnigi end purskkaevu juures.

VÕRU

Juuniküüditamise mälestuspäev Võrus

14. juuni keskpäevaks kogunes mitukümmend saatusekaaslast Võru raudteejaama juurde, et asetada leinaküünlad ja lillekimbud küüditatute mälestusmärgi jalamile. Päevakohase tervituse ütles Võrumaa ühenduse esimees S. Sild. Meenutati kurbi päevi ja aastaid, mis said alguse siit, Võru raudteejaamast teele läinud küüdirongist 79 aastat tagasi. Kuigi iga aasta viib meie hulgast inimesi, kes neid saatuslikke päevi mäletavad, ei kustu see ülekohus rahva hingest.

Võrust suunduti edasi Põlvasse, kus osaleti Põlvamaa küüditatute mälestusmärgi avamisel. Oli ju praegune Põlvamaa neil rasketel aegadel ühtne Võrumaa.

Viiruseohust tulenevalt asetasi Võru Linnavalitsus ja veel paljud saatusekaaslased oma lilled ja küünlad päeva teisel poolel.

Silver Sild

VALGA

Valgamaalt küüditati 363 inimest, nende hulgas 123 last

Mälestamaks 1941. aasta juuniküüditamise ohvreid kogunes pühapäeval, 14. juunil Valga Säde pargis asuva mälestuskivi juurde kolmekümne inimese ringis. Lehvisid leinalipud ja kivi ees põlesid osalejate ja korraldajate süüdatud küünlad. Tavapäraselt olid kohale tulnud peamiselt need, keda 79 aasta tagune ja ka hiljem nõukogude okupantide korraldatud eesti rahva vastased kuriteod puudutasid.

Mälestusürituse korraldas traditsiooniliselt Memento Valgamaa Ühendus.

Alustuseks palus Memento Valgamaa Ühenduse juhatuse esimees Enno Kase mälestada küüditamise ohvreid leinaseisakuga. Seejärel asetati ta mälestusmärgi ette leinakimbu ühenduse ja toetajaliikmete poolt ning esines pikema sõnavõtuga.

“Nädala pärast, 21. juunil möödub 80 aastat sellest, kui korraldati “rahvarevolutsioon”, mis tegelikult oli kattevari Nõukogude Liidu okupatsioonile ja Eesti vabariigi enda külge liitmisele,” sõnas Enno Kase.

Kohe alustasid okupatsioonivõimud repressioonidega ja vähem kui aasta pärast algas juuniküüditamine. Moskva võimurid asusid Peeter I tehtud vea, et Läänemere äärsed põlisrahvad jäeti ümber asustamata, parandamist, jätkas Kase. Küüditatute hulka kuulusid kõik, keda vähegi eliitiks sai pidada - juhtivad kaitseliitlased ja Isamaaliidu tegelased, riigiametnikud, haritlased, vabrikute, tehaste ning suurtalude omanikud. Valgamaalt küüditati 363 inimest, nende hulgas 123 last. Üle Eesti küüditatuist ei jõudnud tagasi ca 60 %. Elujõus tööealistest meestest jõudis tagasi üks viiendik.

Kase rõhutas, kui tähtis on mäletada ja mälestusi edasi anda. Aeg möödub ja järjest jääb vähemaks neid inimesi, kes mäletavad nõukogude okupatsiooni tõelist palet. Mäletada tuleb, sest muidu võib unistus ja võitlus vaba Eesti eest aegade hämaruses tuhmuda, meie praegust olukorda hakatakse iseenesest mõistetavaks pidama ning ei peeta enam vajalikuks vabaduse eest seista. Et see nii võib juhtuda, näitab seegi, et kohaliku keskerakondliku võimu juhtfiguur rõhutas hiljuti, et nemad tolereerivad mitmesugust ajalookäsitlust. Samasse erakonda kuuluv volikogu aseesimees aga õnnitles sotsiaalmeedias 23. veebruaril 2020 armee aastapäeva puhul - see on ju endiste okupantide armee aastapäev, teeb kõneleja mõned kriitilised märkused kohaliku võimu suunas.

Olgem kindlad ja mäletagem neid raskeid aegu, siis võime loota, et Eesti vabadus kestab, ütleb Enno Kase lõpetuseks.

*Ühenduse nimel
kokkuvõtte teinud
E. Kase*

VILJANDIMAA

1941. aastal küüditatute mälestamine Viljandimaal

Viljandimaa mementolased kogunesid 14. juunil mõisaparki represseeritute kivi juurde. Viljandi Pauluse koguduse õpetaja Allan Praats rääkis rasketest aegadest ning õnnistas seejärel kõiki kohal viibinuid. Ka sel korral olid kohal kodutütred ja noorkotkad, kes kandsid oma organisatsioonide lippe.

Kimbud aetasid Viljandi linnavalitsuse ja omavalitsuste liidu ning Kaitseliidu Sakala maleva esindajad ja Memento Viljandi Ühenduse ja represseeritute klubi liikmed, samuti EKRE Viljandi esindaja. Kivi juurde asetati hulgaliselt süüdatud küünlaid.

Kuigi ümbruskonnas olid alanud mitmed renoveerimis- ja rekonstrueerimistööd ja ligipääs mõisapargile oli raskendatud, olid osalejad õigeaegselt kohal.

Viljandi Vabadussõja mälestussamba taastamise plaanid

Juba mõnda aega tagasi võttis Viljandi linna volikogu vastu otsuse, et hävinud Vabadussõja mälestussammas tuleb taastada. Selleks on astutud mitmeid samme. Sammas oli püstitatud Viljandimaalt pärit sõdurite mälestuse jäädvustamiseks.

Esmalt moodustati vastav komisjon ning koos volikoguga arutati samba taastamise korralduslikke küsimusi, rahastamist ja tegevuskava. Otsustati, et mälestussammas taastatakse selle algsel kujul Amandus Adamsoni tollase samba järgi. Suuremateks eeltöödeks olid Ametite maja lammutamine, mis seisis täpselt mälestussamba kohal, ning Vabaduse platsi rekonstrueerimine. Ametite maja lammutamine algas juunis ning augusti lõpuga tõmmati sellele joon alla. Välja on kuulutatud avalik hange samba taastamiseks, on lootus, et detsembris saab toimetustega edasi minna.

Kuna tegemist on kuluka projektiga, siis on kaasatud Viljandi linn, kõik Viljandimaa vallad, samuti oodatakse linna- ja vallakodanike annetusi, loodetakse toetajate ja riigi toele.

Ametite maja lammutamine algas juunis.

Fotod: Jaan Männik

Foto: Ainu Purje

Totalitaarse režiimide ohvrite mälestuspäev

23. augustil võeti ka sel aastal ette traditsiooniline teekond Pilistverre kivikangru juurde. Kevadise kriisiaja valguses tundus see ettevõtmine ebatõenäoline, kuid on tore tõdeda, et see leidis aset ja oli võimalus kokku tulla. Rahule jäadi nii sõnavõttude kui ka esinejatega. Täname korraldajaid ja kokkasid!

JÕGEVAMAA

14.06 Jõgeval

Jõgeval kutsus MTÜ Jõgevamaa Represseeritud inimesi mälestushetkedeks küüditatute mälestuskivi juurde. Leinaminitel said sõna represseeritute ühingu eestvedajad Reet ja Ants Aluoja, Helgi Žukovitš Põltsamaalt, Jõgeva vallavolikogu esimees Aivar Kokk ja vallavanem Tiit Lääne.

Mälestushetkedel osales neli küüditatut: Kaarel Tiiman, Epp Piirsalu (Otter), Reet Jürgen (Orav) ning Maie Pöder (Orav).

Ajalehele Vooremaa antud intervjuus rääkis Maie Pöder, et oli toona kümnekuune ja tema õde Reet seitsmeaastane. „Epu ema oli see, kes mul hinge sees hoidis, ta oli ämmaemand,“ alustas Maie meenutusi. „See oli ikka jube aeg. Mu ema suutis ära toita viis suud. Kolhoosis käidi tööl, aga nälgi oli ikkagi hirmus. Söödi aganaid, naate ja nõgeseid. Kalosside sees tõi ema viljapeksu ajal kolhoosi vilja, mis maha oli pudenenud. Riided vahetati algul peaaegu kõik toidu vastu. Ega meil seal väga midagi olnudki. Emale öeldi, et ta annaks riided isa vagunisse, seal rohkem

ruumi. Vaat nii käis see asi. Me olime seal ikka vabakäiguvangid, ei tohtinud teistele küllagi minna. Ema oli kangeline. Ta oli talutütar, harjunud tööd tegema, talle jäi hing sisse. Paljud surid, ei pidanud vastu. Esimesed aastad olid eriti rasked. Hiljem sai juba ise peenraid tehtud ja lehmake võetud ja nagu ikka. Isa lasti maha 1942, ta oli Vabadusristi kavaler.“

Ants Aluoja ütles ajakirjanikule, et ühingu tegutsemise üks eesmärk on Jõgeva mälestuskinnistu korrastamine. „Linnaga on meil tehtud kinnistu kasutussõiguse leping. Väikeste firmadega oleme seda siin jupikaupa arendanud,“ rääkis ta. Selle aasta saavutus on mälestusmüür, mille paigaldamine pole veel lõpetatud. „Oleme mõelnud panna sinna kas praeguste või ennesõjaaegsete valdade järgi väikesed mälestustahvlid, kui palju kusa-gilt piirkonnast inimesi ära viidi. Number tuleb ligikaudne, sest ega siiani ei tea, kui palju neid inimesi päriselt oli.“

*Jälle meenub raudteejaam
ja rööbastel kõledad vagunid.*

*Miks topitakse masse sinna,
kuhu on meil vaja minna?*

Seda teadis ainult saatja,

ei halastanud ei imikule

ega raugale,

ei naisele ega mehele.

*Vaguni uksed riivi tõmmati
ja vedur ette lükatati.*

Algas sõit täis rasket piina.

Ei saanud keegi ära minna.

Nurgas olid rahu leidjad,

ei neid enam häirind miski.

Siis avanes see suur Sibirrrr,
kus pidi ahelais rügama.

Möödusid aastad,

kukil ikka võõras võim,

unustama sunniti meie hõim.

Ei me kummardanud neid,

sest me KODUMAAL

oodati ju meid.

Läks aega mis läks,

minema läks mõnigi mats.

Nüüd lehvimas meil uhke lipp,

Toompealt paistmas on

Munamäe tipp.

Elame veel!

Lembi Stamm Põltsamaalt,

sündinud 1954

Novosibirski oblastis

Ust-Tarka rajoonis Dubrovino külas

Fotod: Reet Aluoja

TARTU

Tartu vangimajas mõrvati 1941. aastal 193 inimest

Tartus Ropka-Tamme kalmistul on mälestusmärk, mille graniitlusele on kirjutatud 193 nime. Need on nende inimeste nimed, kes hukati NKVD käsul 8. ja 9. juulil 1941 Tartu vangimajas. Mõrvatute hulgas oli kultuuritegelasi, sõjaväelasi, talunikke, töölisi, õpetajaid ja õpilasi. Tuntumad ohvrid olid Aksel Erich Vooremaa (Tartu Maarja koguduse õpetaja, Tartu praostkonna abipraost), Jüri Parijõgi (Eesti noorsookirjanik ja Tartu Õpetajate Seminari direktor), August Usai (Petseri gümnaasiumi direktor ja Eesti Vabariigi Riigikogu liige). 1942. aasta kevadel maeti hukatud Ropka-Tamme kalmistule. Esimene mälestustahvel massimõrva ohvritele avati 25. juulil 1942. See purustati nõukogude okupatsiooni ajal pärast Teist maailmasõda. 8. juulil 2001 avati hukatutele pühendatud Helmut Ajango kavandi järgi püstitatud mälestusmärk – mustal graniitlusel seisev valge marmorsammas.

Igal aastal 8. juulil süütamegi küünlad ja asetame graniitlusele leinapärga ohvrite mälestuseks. Tänavusel mälestusüritusel pidas südamliku mälestusleinapalvuse Maarja koguduse õpetaja Timo Svedko. Ajalugu meenutas Maret Väljak ning enda ja oma lähedaste mälestusi jagasid Hando Kruuv ja Tõnu Ojamaa. Musta graniitluse ja valge samba kõrval lehvisid erinevate organisatsioonide lipud. Inimesed mäletavad minevikku ja mälestavad hukkunuid...

*Tiina Margus
Tartu Memento*

Fotod: Tartu Memento kogu

President Konstantin Pätsi märtrisurm

30. juulil 2020 möödus 80 aastat sellest päevast, kui president K. Päts koos perega rööviti oma kodutalust Kloostrimetsas ja viidi Venemaale. Käesoleva aasta 30. juuli sündmused sundisid neid traagilisi aegu veel kord meenutama. Kuritegelikku operatsiooni juhtis tookord kriminaalkurjategija Maksim Unt, kes oli Andrei Ždanovi poolt määratud Varese libavalitsuse siseministriks. M. Unt oli kohusetundlikult täitnud A. Ždanovi käsku ja korraldanud 21. juunil 1940 nn *tööraha meeleavaldused*

Eesti seadusliku valitsuse kukutamiseks. Teenetele vaatamata mõistis kommunistide punavõim temale kahel korral surmaotsuse. Viimane otsus viidi täide 30. juulil 1941 ja Maksim Unt lasti maha Moskva lähisel salajasel hukkamise objektil nimega Butovo polügoon.

Tänavu toimus hommikul Metsakalmistul MTÜ K. Pätsi Muuseumi poolt korraldatud iga-aastane mälestustseremonia vangistuses hukkunud presidendi mälestuseks. Päeval toimus Tallinna Linnaarhiivis Vladimir Pooli raamatu "K. Päts. Vang nr. 12." esitlus. ENSV julgeolekukomitee üks endistest juhtidest, kes oli olnud 1989. aastast KGB massiliste repressioonide ohvrite õigeksmõistmise komisjoni eesotsas, oli koostanud raamatu ülimalt salastatud dokumentidest. President K. Pätsi kohta kogutud agentide salajased ettekanded ja presidendi kirjutatud selgitused tegid paljusid tummaks. Tegi tummaks neid, kes on siiani olnud nakatunud kommunistide valedest. Nad on uskunud ettesöödetud valesid, neid pidevalt üle korranud ja nende endi vabanemist punaviirusest on raske loota. Raamatus avaldatud dokumentide ehtsuses pole aga mingit põhjust kahelda. Nagu autor selgitas raamatu esitlemisel, on niivõrd kõrgel tasemel salastatud KGB dokumentide sattumine välisriiki praktiliselt välistatud. Tema toorkordne positsioon andis siiski võimaluse selleks.

Lõpuks ometi saab sõna meie president pärast 80 aastat kestnud teadmatus!! Tema sõnum eesti rahvale on väga vajalik. Rahulikult ja väärikalt pani president kirja Eesti Vabariigi kui demokraatliku riigi sündimise loo alates Vabadussõjast ning järgnenud arengu neutraalse demokraatliku riigina. Me saame teada, milline oli noore Eesti riigi tegelik välispoliitika suund. Jutud saksa või inglise orientatsioonist ja KGB uurijate jõhker surve saada iga hinnaga tunnistus Eesti riigi nõukogudevaenulikkusest, kõik see lükatakse ümber presidendi sõnumiga – esmalt oma riigi huvid ja rahva arvamusega arvestamine. See on demokraatia õppetund tänastele kritiseerijatele! Salatoimikust saame teada, et president K. Päts talus stoilise rahuga vangistuses Venemaal 16 aastat kestnud piinamisi. Ta keeldus kategooriliselt mis tahes koostööst piinajatega ning läks märtrisurma oma rahvast reetmata.

Pärast tõe selgumist meie esimese presidendi saatuse kohta tuleks lõpetada *magnusilmjärvelike* ja teiste samalaadsete väljamõeldud lugude korrutamine. Juriidiliselt saab neid lugusid kvalifitseerida laimuna. Laimuna meie suurima ja märtrina hukkunud presidendi kohta.

Peep Varju

Totalitarismiohvrite mälestuspäeval Pilistveres

Memento ühenduste esindajate poolt sisse kantavate riigilippude ja Memento ühenduste lippude lehvides algas 23. augustil MRP 81. aastapäeva tähistamine Pilistveres. Mälestuskivide juurde asetati leinakimbud. Kõlas riigihümn.

Saatusekaaslasid tervitas päeva juh-
tinud Memento Võrumaa Ühenduse
esimees Silver Sild. „81 aastat tagasi
müüdi meie vabadus, meie isamaa.
Üle 50 aasta olime võõra võimu all,
kuid me tõusime. Me säilitasime oma
keele, oma rahva, oma kodumaa-ar-
mastuse. Ka siis, kui olime vangilaag-
rites või Siberi barakkides asumisel. Ja
me tulime tagasi. Lubage teid õnnitleda
vabas Eestis elamise puhul! Olgem sel
ajaloo mustal päeval rõõmsad, sest meil
on oma riik ja oma keel. Kuid me ei
tohi neid raskeid aegu unustada. Meie
uued põlvkonnad peavad teadma,
mida pidime me üle elama. Ja veel
kord - olgem terved, et me ikka saame
kokku tulla meie, rahva rajatud Pilist-
vere mälestuste ja murede kivikangru
juurde. Et hoida nii hinges mälestusi ja
ära anda aegade tagused mustad mured
nendele kividele.“

Fotod: EML fotokogu

Päevakohase jumalateenistusega jätkas EELK Pilistvere Andrease koguduse õpetaja Hermann Kalmus, kes küsis, kas me ikka oskame hinnata, mis on õige ja mis on vale. Kas me oskame hinnata meie kallal tehtud ülekohtu suurst ja kuidas suudame edasi minna. „Elu nõuab õigeid otsuseid. Meilt, meie riigilt, meie juhtidelt.“

Päikeseline sügispäev jätkus Riigikogu vabadusvõitlejate ja represseeritud toetusrühma esimehe Anti Poometsa päevakohase kõnega, kes ligi paarisajale kohaletulnule andis ülevaate

poliitilisest olukorrast meie ümber.

Sõna tervituseks sai ka Isamaa erakonna Tallinna juhatuse ja Tallinna Memento juhatuse liige pr. Anne Eenpalu, kes kutsus meid kõiki üles olema isamaalised ja tegema õigeid valikuid, et meie vabadus kehtaks.

Mälestuspäeva ametliku osa lõpetas Eesti Memento Liidu juhatuse esimehe Arnold Aljaste tulevikku suunatud sõnavõtt. Kõlama jäi mõte, et Memento kui organisatsioon peaks tegema kõik selleks, et meie mälestused rasketest aegadest saaksid hoitud ka tulevaste

põlvkondadeni. Esimees andis üle ka Eesti Memento Liidu teenetemärgid pr. Maret Kukele ja hr. Roman Parmasele.

Päev jätkus traditsioonilise supisöömisega Pilistvere pastoraadi juures. Meeleolu tõstis Saaremaa ansambel Vallerää, kelle särtsakate laulude saatel võeti üles isegi tantsukeerud. Me ei saa elada ainult raskete päevade murekoorma all. Me peame leidma kõiges meid ümbritsevas ka ilu ja rõõmu, et edasi elada. Olgem terved!

Silver Sild

Memento Võrumaa Ühendus

Tallinnas

23. augustil toimus Eesti kommunismiohvrte memoriaalis rahvusvahelise totalitaarsete režiimide ohvrte mälestuspäeva puhul tseremoonia ja kontsert.

Memoriaali õunaaias toimunud tseremoonial kõnelesid vabariigi president Kersti Kaljulaid, riigikogu esimees Henn Põlluaas, justiitsminister Raivo Aeg, Tallinna Memento ühenduse esindaja Peep Varju ning Eesti õpilasesinduste liidu juhatuse esimees Marcus Ehasoo. Üritusel osales ka diplomaatiline korpus. Asetati pärgi ja lillekimpe.

Mälestuskontserdil esines Eesti kammerkoor Collegium Musicale Endrik Üksvärava juhatusel koos solisti ja viiuldaja Maarja Nuudiga. Pärast kontserti istutati memoriaali koduaeda noor õunapuu, millega pandi alus uuele traditsioonile. Igal aastal lisatakse memoriaalile ohvrte nimed, kelle saatus on selgunud pärast memoriaali avamist. Nii lisati tänava lisatahvlid 350 hukkunud kommunismiohvri nimega.

Foto: Tiina Kõrtsini / Õhtuleht Kirjastus

Uus näitus Okupatsioonide ja vabaduse muuseumis Vabamu mõtestab piiride tähtsust tänapäeval ja ajaloos

Okupatsioonide ja vabaduse muuseumis Vabamus avati uus näitus „Vabaduse piirimail“, jätkuvalt saab näha Siberis kasvanud eesti laste mälestustele keskenduvat näitust „Siberi valge“, kus oktoobris ja novembris toimuvad spetsiaalsed giidituurid kuraatoriga ning koolidele on välja töötatud uus Siberist rääkiv muuseumitund „Uurides mälestusi Siberist“.

Uus näitus „Vabaduse piirimail“

Alates 2007. aastast on fotograaf Valerio Vincenzo rännanud Euroopas üle 20 000 km ning jäädvustanud kümneid paiku, kus varem kulges riikide vaheline piir. Fotograaf Valerio Vincenzo näitab oma fotodel looduskauneid paikasid – suplejaid Poola ja Leedu vahelisel piiril, paari piknikut pidamas Austria ja Itaalia vahel, sõpru kanuutamas mööda jõge Saksamaa ja Poola piiril. Need maalilised stseenid on peegeldus tänastest headest rahvusvahelistest suhetest. Ajalooliselt pole need piirkonnad sugugi alati rahumeelsed olnud ning sellega annab näitus suurepärase võimaluse reflekteerida piiride tähenduse üle tänases Euroopas. Piiridevaba Euroopa on ülemaailmse koroonapandeemia tõttu taas kord muutunud ning näitusel saab mõtiskleda, kas tänane maailm on juba fotodelt kujutatust erinev.

Foto: Valerio Vincenzo

14. veebruarini on avatud ajutine näitus „Siberi Valge“

Vabamu avas selle aasta suvel Johanna Rannula visuaalkunstilisel uurimisel põhineva näituse Siberist. Siberiga seostuvad kohutavad peatükid ajaloos – kirjeldamatud inimkannatused, kõle ja külm loodus ning enneolematu ebaõiglus. Siberil on ka inimlikke külgi ja näituse fookus on küüditamise tõttu Siberis kasvanud eesti laste mälestustel, maastikel ja perekonna arhiividest leitud helgematel hetkedel. Kunstnik mõtiskleb, kuidas suhestuvad isiklikud kogemused ühiskondliku ajalookäsitlusega ja milline on tagantjäreli Siberi kuvand. Näituse keskmes portreteeritakse kuute Siberis lapsepõlve veetnud küüditatut. Ajutine näitus jääb Vabamus avatuks 14. veebruarini.

Johanna Rannula on lõpetanud Eesti Kunstiakadeemia urbanistika magistrantuuri. Oma kunstis põimib ta antropoloogilisi meetodeid ja fotodokumentalistikat, fookuses on kohamälu, nostalgia ja vananemise teemad. Siberisse jõudis ta koos Eesti Kunstiakadeemia vilistlaste ekspeditsioonidega 2017. ja 2018. aasta suvedel, edasi uuris ta küüditamise teemat Vaskjala residentuuris. Rannula töötab Tallinna Linna muuseumis näituste projektijuhina.

Erituurid „Siberi Valge“ näitusel

Erituurid kuraatoriga toimuvad Vabamus 24. oktoobril ja 14. novembril kell 14.00. Tegemist ei ole pelgalt kuraatorituuridega, vaid oma lugusid jagavad 24. oktoobri ringkäigul 1949. aastal küüditatud Raivo Mihkelsoo ja 14. novembril Heino Pertel (Pärtel). Raivo Mihkelsoo lugu ja mälestusesemed on esindatud näitusel.

Foto: Aron Urb

Muuseumitund koolidele „Uurides mälestusi Siberist“

Muuseumitunni keskmes on Vabamu püsinäituse teemaruum „Ebainimlikkus“ ning ajutine näitus „Siberi valge“. Küüditamisest, elust asumisel ning koju naasmisest kõnelevas muuseumitunnis uuritakse läbi visuaalsete, esemeliste ja kirjalike allikate küüditatute isiklike mälestusi minevikust. Kas ja kuivõrd leidub helgust Siberi tumedas minevikus? Kuidas erinevad isiklikud mälestused meie kollektiivsest mälestusest? Kui ühiskond mälestab kivist monumentidega, siis kuidas mäletavad ja meenutavad üksikisikud minevikusündmusi? Vaatluse all on erineva vanuse ja saatusega küüditatute lood, et mõista selle traagilise ajalooksündmuse erinevaid tahke. Tund on loodud, et õpilased mõistaksid ajaloo multiperspektiivsust, analüüsiks kriitiliselt erinevaid ajalooallikaid ning mõistaksid inimsusevastaste kuritegude olemust ning nende taunimise ja vältimise vajalikkust. Ülemaailmsest haiguspuhangust tulenevalt on seda tundi võimalik tellida kooli ka virtuaalselt.

Vastupanuvõitluse päeval

Vastupanuvõitluse päev on seotud Otto Tiefi valitsuse moodustamise otsusega septembris 1944, kui Saksa väed olid lahkumas ja Nõukogude väed alles saabumas. 22. september 1944, kui Punaarmee okupatsiooniväed hõivasid Tallinna, markeeris vastupanuvõitluse uue aktiivse faasi algust, mis jätkus erinevates vormides ja intensiivsusega kuni Eesti iseseisvuse taastamiseni 1991. aastal.

22. septembril tähistati vastupanuvõitluse päeva alates 2007. aastast traditsiooniks kujunenud üritustega kogu Eestis. Päikesetõusul heiskas Pika Hermannini torni riigilipu Tallinna XXI Kooli liputoimkond. Metsakalmistul asetati lilled ja küünlad Otto Tiefi ja Arnold Susi haudadele.

Kaitseminister Jüri Luik asetas pära Vabadussõja võidusamba jalamile ning pidas kõne, milles ütles: “Otto Tiefi valitsuse liikmed näitasid noil dramaatilistel päevadel üles erakordset vaprust.” Jüri Luige sõnul said tuhanded 1944. aasta septembri lõpus taanduvate ja pealetungivate vägede vahele jäänud Eesti sõdurid Otto Tiefi valitsuselt innustust isamaa kaitsmiseks. “Paljud sõdurid hakkasid metsavendadeks ning ennastsalgav vastupanuvõitlus jätkus aastaid. Eesti elanikud ei soovinud elada nõukogude

võimu all,” rõhutas Luik.

Luige sõnul polnud Otto Tiefi valitsuse ja vastupanu osutanud tuhandete eestlaste usk ja meeleheitlik eneseoh-

verdamine asjatu – valida oli küll Saksa või Nõukogude Liidu vahel teadmises, et üks või teine totalitaarvõim hävitab Eesti riikluse, ent oli ka kolmas variant – “Toona täiesti idealistlik valik, mis tähendas lootust, et Eesti iseseisvus õnnestub taastada demokraatlike lääneriikide abiga ning nende väärtustele toetudes,” märkis Luik. See tee avanes meile lõpuks 1991. aasta augustis ning päädis Eesti rahumeelse ankurdamisega läände, peatselt ka NATO ja Euroopa Liidu liikmena.

Eesti Mälu Instituut korraldas Patarei vanglas mälestusürituse, mis oli pühendatud kõigile, kes võitlesid sõna ja teoga okupatsioonivõimude vastu eesmärgiga taastada Eesti iseseisvus ja vabadus. Eri-line tähelepanu oli pühendatud metsavendlusele.

Patarei hoovis kõnelesid justiitsminister Raivo Aeg ja kaitseväe ülemjuhataja Martin Herem ning metsavennalaule esitas ansambel Põldsepp ja Pojad (kõlasid: “Paul Randmaa metsavendade salga hümn”, “Metsavennal elu lõbus” ja “Relvastatud Võitluse Liidu hümn”). Koosolekuruumis vestlesid ajaloolased Martin Andreller ja Peeter Kaasik, kes on tegelenud metsavendluse ajaloo uurimisega aastaid, sealhulgas osaledes metsavendade punkrite ja haudade otsingutes. Martin on loonud uurimistulemuste põhjal metsavennapunkri esimese maketi (Põrgupõhja metsavennarühma punkri järgi). Peeter on viimati lahanud koos kolleegidega metsavendade tegevust ja motiveerimist ajalugu Imeline Ajalugu mahukas erinumbri “Metsavennad”.

Keila Miikaeli kirikus mälestati Eesti riigivanemaid tseremooniaga, millel süüdati 16 mälestusküünalt.

Õhtul toimus akadeemiliste organisatsioonide rongkäik Raekoja platsilt Vabaduse väljakule, kus peeti pidulik kõnekoosolek.

22.-26. septembrini sai Tallinnas Vabaduse väljakul tutvuda Eesti Mälu Instituudi ja Eesti Rahvusraamatukogu koostöös valminud näitusega “Saa-

bus “Vabastaja””. Kõrvutades ajaloolisi dokumente ideoloogiliste plakatitega andis näitus ülevaate absurdsest konfliktist tegelikkuse ja propaganda vahel, tuues nõukoguliku vabastaja-müüdi taustal näiteid Punaarmee terrorist taasokupeeritud Eestis aastail 1944–1945.

Kui Tallinna Memento volikogu esimees Anne Eenpalu Pilistveres oma sõnavõtu lõpus kutsus mementolasi üles avaldama oma toetust sellele, et Levadia jalgpallihall püstitataks (õige sõna, sest ehitus on tõepoolest kõrge) teise paika, mitte Maarjamäele otse Kommunismiohvrite memoriaali kõrvale, siis allkirju kogunes lehtedele palju. Tunne, et see on vaateväljas domineerivale spordiehitisele vale koht, tekkis kohe. Meie memoriaal, meie püha paik – oleme selle üle alles vähe aega tänuilukud saanud olla, ja juba hakkab toimuma midagi soovimatut. Miks?

Memento Teataja toimetuse üritab siinkohal meedias ja internetiruumis leitud infost üht-teist kokku panna.

Esmalt jalgpallistaadioni ajaloost (Wikipedia põhjal).

Staadioni ehitati 1965. a. tootmis-koondis Norma (1960. a. püstitatud obeliskist jäi see viisakase kaugusesse), kelle jalgpallimeeskond kasutas staadionit koduväljakuna kuni 1995. aastani. Tõl- lal nimetati seda ka Norma staadioniks. Seejärel hakkasid staadioni kasutama Eesti Jalgpalli Liit ja FC Flora. 2002 jäi Riigi Kinnisvara ASile kuuluv staadion kasutusse. 2006 võttis staadioni rendile FC Levadia, kes staadioni kujundas selle 2007. aastal ümber jalgpallikompleksiks, kus on muu hulgas jalgpallimuruväljak, kunstmuruväljak (Maarjamäe kunstmuruväljak) ja tenniseväljak. Jalgpalliväljakutel teevad trenne teiste hulgas Eesti jalgpallikoondis ja Eesti noortekoondised. Jalgpalliväljakuid on kasutatud ka laulu- ja tantsupidude harjutuskohana. Levadia rendileping kehtib veel üle 30 aasta.

Jalgpallihalli ajaloo üheks varasemaks daatumiks on 2014. aasta, mil Tallinna Linnavalitsuse korraldusega algatati detailplaneering. 18.06.2014 toimus detailplaneeringu eskiisi avalik arutelu ning 04.11.2014 oli eskiisi arutelu Maakomisjonis.

Teave: “Planeeritud on spordihall ca 46x77,5x15 m, millega külgneb merepoolses osas abiruumide plokk 7,5x46x15 m, kokku on maht 46x 85x15 m. Kõik komisjoni liikmed pooldasid planeeringut, v.a. üks, kes jäi eriarvamusele abiruumide plokki kõrguse vajalikkuses, mis suurendab niigi suuremahulise halli visuaalset mahtu ja ei vasta ka Pirita ÜP-le”

10.11.2014 on teada, et Pirita Linnaosakogu päevakorras tutvustasid arhi-

Kommunismiohvrite memoriaal ja jalgpallihall kokku ei sobi

Nii näeks välja vaade õunapuuaia poolt.

tektid arhitektuuribüroost Eek&Mutso eskiisprojekti. Teatati, et kohtumised ümberkaudsete elanikega on toimunud ja neid on plaanis veel, et leida kompromisse. Linnaosakogu võttis info teadmisseks.

08.11.2016 olid kõik Maakomisjoni liikmed esitatud kinnistu detailplaneeringuga nõus.

14.11.2016 Pirita Linnaosakogu koosolekul oli 6 poolt ja 4 vastu sellele detailplaneeringule.

Lisaks: piirkonna elanike esindaja tuletab meelde planeeringu menetlemise käigus üleskerkinud probleeme (müra, valgusreostus, liikluskorralduse puudumine võistluste ajal) ja nende lahendamata jätmist ning ühtlasi tehakse ettepanek teha mürauring võistluste toimumise ajal, valgusreostuse uuring ning kuidas korraldada liiklust võistluste ajal. Staadioni peaks kasutama sihtotstarbeliselt, ehk ainult treeninguteks. Arhitekti selgitus - detailplaneering pigem korrastab seda ala ja viib müra eemale.

Tõstatakse küsimused:

- * kas poleks võimalik detailplaneerimise käigus kehtestada kompleksi kasutuskorda?

- * müra sobivus kommunismiohvrite memoriaali kõrvale?

NB siin kerkib nüüd ometi küsimus halli ja memoriaali kokkusobivusest, kuid üksnes müra aspektist lähtudes. Memoriaali pole ju veel olemas, nii et visuaalne aspekt jääb käsitlemata. Ilmselt pole kohal kedagi, kes räägiks sellise naabruse põhimõttelisest küljest.

- * planeeritava angaari sobivus ümbruskonna majadega, millele pole isegi plekk-katus lubatud? (kõrval asub kohe miljööväärtuslik ala).

Pirita linnaosavanem Tõnis Mölder tegi kokkuvõtte: “Levadia toimetab sellel

maal järgmised 36 aastat, nii et tuleb leida lahendus. Kõik normatiivid, kuidas staadionil toimetada, kehtestab Eesti Jalgpalli Liit. Jalgpalliklubil tuleb pidada kodanikega läbirääkimisi ja teha järeleandmisi väikestes asjades, mis juba täna kodanike elu parandaksid - täiendava võrgu paigaldamine, parkimise korraldamine jne.”

See koosolek toimus aastal 2016, kui kommunismiohvrite memoriaali alles oodati.

Tuletame meelde, et memoriaali nurgakivi asetati 4. mail 2018, memoriaal avati 23. augustil 2018. Niisiis olid seal seadusliku sõnaõigusega naabrid ainult ümbruskonna majaomanikud.

Praegu on kõigile selge, et Kommunismiohvrite memoriaali näol on tegemist igas mõttes väga suurt tähtsust omava ehitisega. See on püha paik ohvrite omastele ja järeltulijatele, kus saab süüdata küünla ka neile, kelle haud kaugel või hoopis teadmata. See on koht, kuhu tulla endasse süvenema. See on ka väärikas koht riiklike tseremooniade korraldamiseks ning sobiv paik Eesti ajaloo tutvustamiseks meie külalistele.

Arhitektuurilisest küljest on tegemist suure saavutusega, vaimse ja kunsti õnnestunud ühendamise. Memoriaali loonud kollektiiv pälvis 2019. a. arhitektuuri aastapreemia jaotuses “Hea avalik ruum” – miks tahta seda nüüd rikkuda? Nagu kirjutas professor Leonhard Lapin Sirbis: “Memoriaali totaalne vaikus annab vähemalt võimaluse hellitada lootust, et sarnast vägivalda ei pea eesti rahvas enam kogema.”

Välja pakutud päästev kõrghaljas- tus kasvab kaua ja kaitseb vähe. Milline näeks välja vaade memoriaalile kolmest

küljest, sellest annab aimu memoriaali ühe autori Kalle Vellevoogi tehtud kõiki mõõte arvesse võttev 3D visualiseering.

Kahtlemata on noorte spordiharrastust vaja toetada nii mitmel erineval põhjusel, et neid ei jõuaks lahti kirjutadagi. Ja kahtlemata on aastaringsest kasutatav jalgpallihall Eesti jalgpallile väga vajalik. Küsimus on selles, kus see asuma peaks või asuda võiks. Õige on mõte, et spordiehitised võiksid asuda Lasnamäel või selle läheduses – on see ju Tallinna suurim elamurajoon, kus tuleb noortele pakkuda treeningvõimalusi. Õige on aga ka see, et nii Lasnamäel kui selle lähiümbruses on päris palju tühja maad. Nii et Maarjamäe pole ainus, eriti mitte viimane võimalus.

Praeguseks on memoriaali kaitseks tuluselt sõna võtnud justiitsminister Raivo Aeg Postimehes 19. juunil 2020 (“Raivo Aeg astus võitlusse vutihalliga”) ning temale ERR-is oponeerinud riigihalduse minister Jaak Aab, kes intervjuus mainis võimalikku kohtuvaidlust.

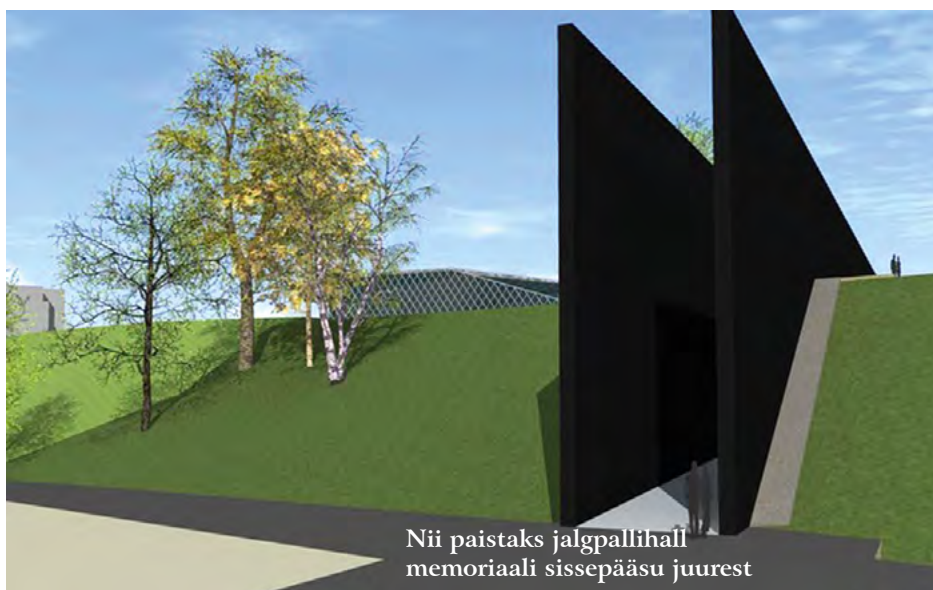
29. juunil toimus rahandusministeeriumis koosolek, kuhu tulid kokku erinevate osapoolte esindajad ning kus oodati kompromisside leidmist. Nagu R. Aeg varem kirjutas, on kokkulepete ja kompromissi otsimine alati mõistlik, kuid on olukordi ja asju, millega ei saa leppida ja kus kompromiss pole võimalik. “Jalgpallihall ja meie rahva pühapaik, kommunismiohvrite memoriaal, lihtsalt ei sobi kokku,” leidis ta. Juunikuisel koosolekul jäeti Memento esindajad pealtkuulajate rolli, kuid Anne Eenpalu suutis siiski sõna võtta. Kokkuvõttes: räägiti palju ja pakuti mitmeid võimalusi, lõplikku lahendust tuleb veel oodata.

Praegu pole veel selgust ka kogu Maarjamäe suure mälestusala saatuses. 1975. a. avatud Maarjamäe memoriaal on halvas seisus, nn “soome sild” on muutunud varisemisohhtlikuks ja oktoobrikuust on ligipääs piiratud võrkaiaaga. Riik ja Tallinna linn ei ole suutnud selle haldamises kokku leppida, selle alune maa on siiani eikellegi oma. Võibolla saaks Maarjamäe saatuse lahendada komplekselt: Ajaloomuuseum ja varem rajatud mälestamisala, sõjameeste kalmud ja meie Memoriaal – kõik on pühendatud ajaloo. Spordiehitised võiksid leida omale teise, parema koha.

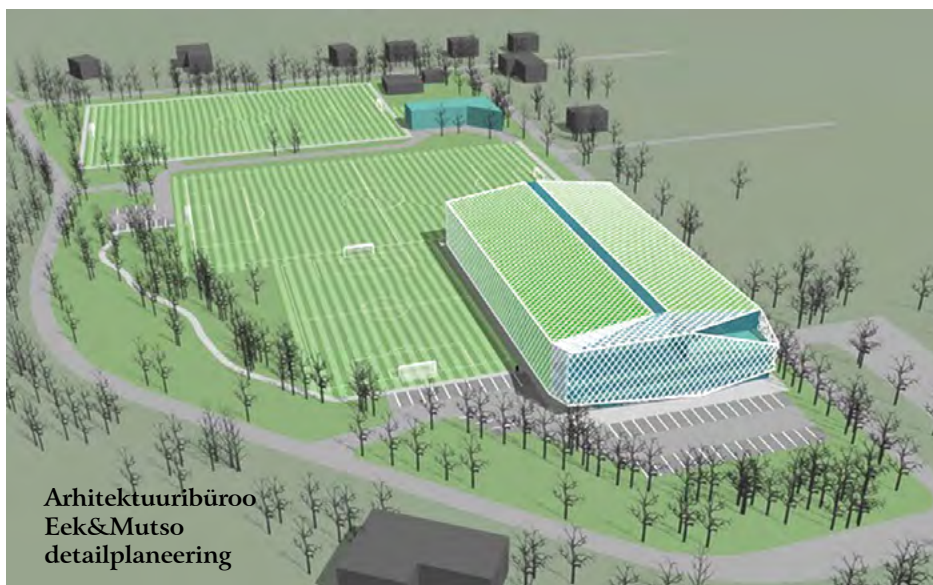
Maarjamäe memoriaalkompleksi probleemid vajavad kompleksset lahendust.

Vaade memoriaalile linnulennult

Nii paistaks jalgpallihall memoriaali sissepääsu juurest

Arhitektuuribüroo
Eck&Mutso
detailplaneering

EFA. 210.0.156398 Küüditatute mälestamine Lindamäel 14.06.1944

1942. a. tähistati Eestis aastataguse juuniküüditamise 1. aastapäeva laialdaselt. Päev oli kuulutatud rahvuslikuks leinapäevaks, lipud olid pooles mastis, kirikutes toimusid leinajumalateenistused, kinod olid suletud, kohvikutes ja restoranides ei mängitud muusikat, teatrites etendati tõsiseid etendusi. Ajalehed avaldasid rohkesti artikleid ja mälestusi. Estonia kontserdisaalis toimus ametlik mälestusaktus.

Sama kordus ka aasta hiljem. Peeti jumalateenistusi ja kohalikke mälestustalitusi, Estonia kontserdisaalis oli üldriiklik aktus, avaldati artikleid. ZEV (Eesti inimkaotuste selgitamiseks 1941. a. loodud komisjon) oli valmis saanud esimesed küüditamise statistilised kokkuvõtted. Üks erinevus eelmise aastaga võrreldes: lipud olid täismastis, märkimaks, et „eesti rahvas ei lepi kunagi selle vägivaldaga, vaid tahab võidelda kuni sellise ohu lõpliku kõrvaldamiseni”. Päeval avati Lindamäel bolševike poolt küüditatute mälestustahvel. Kõne pidas Eesti Omavalitsuse juht Hjalmar Mäe, kes märkis: „Me ei tea, kes neist on elus, kes surnud. Ka julmimas sõjas teame, kus keegi on langenud, ja võime oma mõtteid ning tundeid selle kohaga siduda... Selleks, et eesti rahval oleks koht, kus tal igal ajal oleks võimalik oma omakseile armastust avaldada, avasin ma Lindamäel, Kalevit leinava Linda ees mälestustahvli kahe aasta eest eesti rahva hulgast küüditatute mälestuseks, mille ette leinav ema, abikaasa või laps võib oma armastatule mõne välise armastuse märgi või lille asetada, mille kaudu see armastus

EFA.333.0.139363 Küüditatute mälestamine Lindamäel 14.06.1989 Foto U.Ojaste

läheb kuhugi kaugemale Idasse, kus meie kõigi soovid leiavad meie omaksed kas elus või hauas.” Oma kõnes märkis H. Mäe, ka kõige värskemast sündmusest: küüditamise aastapäeva tähistamist ka NSVL poolt: ööl vastu 14. juunit toimus Narva ulatuslik pommitamine, oli surnuid ja haavatuid.

1944. a. toimus ametlik leinaaktus keskse sündmusena juba Lindamäel. Poolkaares ümber kuju seisid maakondade esindajaina rahvariides neid. Tiheda ringina piiras kuju ümbrust ja mäenõlvu rahvahulk. Asetati lilli ja pärgi. Kuid rinne

seisis Narva all, lahingud käisid Normandias ja Itaalias. Osa EV Rahvuskomitee liikmeid meenutas oma Eestist viidud lähedasi Tallinna Patarei vanglas...

Järgmine mälestustalitus toimus Linda jalge juures alles 45 aasta pärast. Valminud oli uus mälestustahvel, paraku oli sellele lisandunud veel teine kuupäev - 25. märts 1949. Lipud olid sel päeval leinalintidega või pooles mastis. Võitluste aeg oli möödas, Nõukogude Liidult nõuti vaid oma kuritegude tunnustamist ja andekspalumist. Oodatakse siiani.

Liivi Uuet

Mälestusmärk Verhne-Ussinski kalmistul

Arhitekt Kuno Raude järjekindel töö repressioonide läbi kannatanud inimeste mälestuse jäädvustamisel nii Eestis kui ka Venemaal jõudis 31.08.2020 Verhne-Ussinskis taas ühe ettevõtmise lõppu. Sealsele kalmistule püstitatud mälestusmärgile sai lisatud viimane osa – plaat venekeelsete nimedega.

Mälestusmärgi rajamisel on pikk ja paiguti konarlik lugu, mis kord loodetavasti Kuno Raude enda kirjutatuna täies ulatuses trükivalgust näeb. Siinkohal nimetame üksikuid olulisi seiku.

Verhne-Ussinskiga seob teda seal küüditatuna möödunud noorpõlv ja selle kalmistu mulda jäänud vanaema.

Kuno Raude hakkas selle tööga tõsisemalt pihta 2004. aastal. Kõige aeganõudvam oli kogu rajooni kalmistutele maetud eestlaste nimekirja koostamine. 13. juuliks 2006 oli esialgne nimekiri koos. Raude hakkas koostama ausamba jooniseid ning otsima võimalusi ausamba valmistamise, transpordi ja paigaldamise rahastamiseks.

Poliitikutele ja valitsuskomisjonile esitatud ettepanekud jäid aga tähelepanuta, üksikud lubadused lubadusteks, abist keeldus isegi tollane Memento Liidu juhatus.

K. Raude hakkas otsima mõttekaaslast Siberis. 2015. aasta tõi selles õnnestumisi – Abakani ajaloolane ja kirjanik Aleksei Annenko, Verhne-Ussinski alevi admin. juht Aleksandr Jekimov, Ühingu Memoriaal Krasnojarski krai osakonna juhataja Aleksei Babii ja Jermakovski rajooni Represseeritute Ühenduse esimees Lariss Golub olid esimesed toetajad-abistajad.

Kodumaal oli esmaülesanne raha muretsemine, kavas oli projekt Eesti Vabariigi juubeliaastal lõpule viia. Riigikogus ja valitsuses polnud meele muutust, "Tallinna siberlaste" koosolekul jõuti arvamusele, et tuleks korraldada korjandus. Leidus toetajaid ning sai sõlmida lepingu Abakani ettevõttega. Kui tekkisid ettemaksu probleemid, aitasid Aleksandr Jekimov ja kohalik ettevõtja Vassili Romanenko oma rahaga. K. Raude ütleb, et nende meeste abiga sündis Eesti riigi vapiga kaunistatud eestlaste ühine hauatahis nagu imevõl.

Mälestussamba avamine leidis aset 15. mail 2018, sellest võttis osa palju kohalikku rahvast. Kuno Raude süda võis olla rahul, täitunud oli aastatepikkune unistus.

Vasakult paremale, seisavad: teisena Kooliõpetaja Jelena Krapivina, tundmatu, Larissa Golub, Mai-Ruth Kõrgend, Kuno Raude, Verhneussinski administratiivjuht Aleksandr Jekimov, Valentina Navajeva ja Valentina Kutš. Fotod: Kuno Raude erakogu

TOIMETAJA VEERG

Rein Purje

Head Teataja lugejad!

Seekord alustan ma oma väikest pajatust üpris ebatavalise teemaga – nimelt uue Eesti filmiga. Mementol on olnud mõninkin-gast kokkupuutumist filmiga "O2", nimelt pöördus taustanäitlejate valimist korraldanud firma meie poole filmi sobiva tüpaažiga abijõu leidmiseks. Nii võibki mõnd mementolast kinolinal näha, ja need, kelle osavõtul valminud kaadrid filmi ei läinud, said ikkagi ühe huvitava kogemuse võrra rikkamaks, nende hulgas olen ka mina.

Kuid mitte see pole põhjus, miks ma sellele hästi tehtud luurepõnevikule rahvusvahelist menu soovin. Elu on näidanud, et läbi kunstiprisma ja emotsioonide jõuavad ajaloolised faktid hästi inimeste teadvusesse ja kinnistuvad. Üksnes tõsistele uuringutele ja kuivadele faktidele tuginedes ei teaks-tunneks maailma laiad rahvahulgad üldse nii palju ei maailmasõdu, holokausti ja GULAGi ega paljusid sündmusi. Kirjandusteosed ja filmid on need, mis huvi äratavad ja suhtumist kujundavad – ja meelde jäävad. Jääb oodata, et pärast "O2" nägemist mõtlevad inimesed – nii lähedal kui kaugel – rohkem sellele, mis öieti juhtus Eestis 1939. aastal. Ja otsivad vastuseid tekkinud küsimustele.

Siit rändab mõte seni vastuseta küsimustele hoopis teisel teemal ja lähemal ajal. Kuidas korraldada edaspidi täiendava tervisetootuse andmist võimalikult õiglasel ja ratsionaalsel moel? Minu arvates aitaks ülearust asjaajamist, tööjõukulu ja tahtmatult tekkivat ebavõrdsust vältida kõigi represseeritute raviotstarbelisele aastatoetusele vastava summa lisamine. Või tuleks hoopis luua represseeritutele mõeldud, soodushinnaga taastusravi asutus – sellest on koostööpartneritega varemgi juttu olnud.

Viimasel ajal sagenenud küsimustest. Saabuvad kirjad, milles järeלטulijad sooviksid oma eelkäijate elu kohta midagi enamat teada saada, kui seda on Mustade raamatute lühikestes sissekannetes või KGB toimikutes. Kahjuks ei õnnestu mul tavaliselt endale teada olevate inimeste ringist leida samal ajal samas vangilaagris olnuid, olude vm kohta infot omavaid inimesi. Olen mõelnud Memento Teatajas avada vastava rubriigi, kuhu soovija saaks esitada soovi info (kasvõi kaudse) saamiseks ja enda kontaktandmed. Et võiks tekkida otseühendus, ilma Teataja vahetalitusest. Lehelugejaid on palju, ehk keegi teab midagi või oskab soovitada. Ärgem viivitagem, sest neid, kes küsimustele vastuseid oskaks anda, jääb iga aastaga vähemaks.

Lõpuks sellest, mis ikka ja alati rõõmu teeb. Vaatamata haigusehirmule oli 23. augustil kommunismiohvrite mälestuspäeva tähistamisele Pilistvere kiviangru juurde palju rahvast tulnud, sama saab öelda ka Puise tuulisele rannale paadipõgenike mälestusmärgi avama tulnute kohta – oli vanu, oli noori, oli reibast ühisvaimu. Ja korraldajate poolt oli head tööd tehtud. Nii et tarkust ja ettevaatlikkust koroona-aja edukaks läbimiseks meil jätkub ja üksi norutama me ka ei jää.

Täna ka kõiki, kel oli soovi Teatajale kaastööd saata. Omaltpoolt soovin veel õnne – ja ikka tervist!

Suvesoojad mälestused

Memento Tallinna Ühenduse volikogu esinaisena olen õnnelik, et aastakümnete pikkuse seltskondliku tegevusega on liitunud sõbralik ja teotahteline rännuseltskond. Sisukas väljasõit meenutusretkena Narva- Jõesuusse, Oru parki ja Sillamäele sai teoks 14. augustil. Reisi jooksul vaatasime haritud põlde, millel kibekiired koristustööd, päikesekiirtes imelist loodust ja Oru pargis lõime Konstantin Pätsi kaunilt vormistatud kuju jalamil Isamaaliste lauludega hääled kõlama. Kõikjal läbi sõidetud paikades puhtus, lilled, püsitaimed ja kord.

Narva-Jõesuus meenutati mälestuspilte ennesõjaaegsetest hoonetest, perepuhkusest ja miljööst. Meie vaatevälja sattus Tiit Vähi poolt hoolsalt konserveeritud Rannahotell, vene uusrikaste uhked häärberid ja õnneks pea inimtühi kuldkollase liivaga rand. Õhk suvehingusest rahulik ja kuurordile omapärase tüüne hingusega. Mõned julged käisid ujumaski. Sillamäe promenaad on stiilselt korrastatud ja mõjub suursuguselt. Reisiseltskond meenutas oma lapsepõlve puhkusepäevi perega ja tore oli sukel-duda aega, mil Narva-Jõesuu oli Eesti Vabariigi kuurortide Pärl.

Anne Eenpalu

Fotodel rännuseltskond ja kaunis Sillamäe. Fotod Anne Eenpalu erakogu

Eriolukorra aegsed piirangud on pannud ka mementolasi teistmoodi tegutsema. Kokku saadakse vähem ja, nagu fotod näitavad, kenasti viisakalt distantsti pidades. Koduseinte vahele jäädes otsitakse aga tihti peale välja mõni ammune harrastus – või siis hoopis uus.

Harjumaalane Heidi Ivask saatis kimbu koroonaja luuletusi, millest ühe ka siinjuures avaldame.

Tänu ...

Isikud, kel ohustatud vanus,
ei taibanud infost,
mis on selle maski
kandmise panus?

Küll siristati nii
ja siristati naa,
kord maski polnud vaja,
küll kandma jälle peab.

Õnneks leidis üks med-korüfee,
kes sisendab julgust ja manitseb,
et koroonaka suvel tegutseb,
et valitseb endiselt oht.
Aitäh, et hoolite, dr. Popov!

Hea on kuulda tema rahulikke hääli
inimestel nii linnast kui maalt.
Ta on meie Eesti jaoks superleid!
Aitäh, me täname Teid!

25. mail 2020

Memento Teataja tahab jätkuvalt kaasa aidata kommunismiohvrite matmispaiku puudutava info kogumisele, säilitamisele ja mälestustahvlite paigutamisele. Ootame jätkuvalt teavet kommunismiohvrite matmispaikadest.

KOMMUNISMIOHVRITE
MATMISPAIGAD
VÕÕRSIL

anna teada matmispaigast:
info@siber.ee
522 9093 - Janeli Jallai
5627 4817 - Otu Jallai

Leo Õispuu 90

Memento Tallinna Ühenduse esimees Leo Õispuu on sündinud Kuressaares 3. augustil 1930. Esimesel Nõukogude okupatsiooni aastal, 14. juunil 1941 küüditati Venemaale tema seitsmeliikmeline pere — ema, isa ja viis alaealist last. Siberimaa mulda jäid perekonnast ema, isa, vanaisa ja vanem vend.

Pärast sõda 1946. aastal põgenes Leo Õispuu nagu kümned tema saatusekaaslased Kirovi oblasti Nagorski rajoonist kodumaale. Veebruaris 1950 vahistati keskkooliõpilane L. Õispuu koolipingist ja saadeti tapiga läbi vanglate tagasi sundasumisele Nagorski rajooni. Sundasumisel õnnestus L. Õispuul pääseda edasi õppima esmalt Permi põllumajandusinstituuti ja seejärel üle minna Sverdlovski Polütehnilisse Instituuti. Tänu õpingutele instituudis sai võimalikuks pääsmine sundasumisest. 1958. aastal saavutas Leo Õispuu üleviimise Tallinna Polütehnilisse Instituuti, et jätkata õpinguid kodumaal. 1960. aastal lõpetas ta TPI mehaanikateaduskonna. Töötanud aastail 1958-1962 Ilmarise tehases konstruktorina, astus L. Õispuu aspirantuuri ning töötas seejärel teadurina TPI-s. Tehnikakandidaadi väitekirja kaitses ta 1967. aastal. Aastast 1968 töötas L. Õispuu dotsendina TPI soojusenergeetika kateedris.

Repressseeritute ühenduse Memento loomise järel 1989. aastal lõi Leo Õispuu aktiivselt uurimistöösse Leo Talve juhitud meeskonnas. Meeskond tegeles Eestile okupatsioonidega tekitatud inimkaotuste selgitamisega. Töögrupp sai ametlikuks nimeks Eesti Represseeritute Registri Büroo (ERRB) ja büroo töötab tänase päevani. Alates aastast 1992 on bürood juhtinud Leo Õispuu. 30 aastat kestnud uurimistöö tulemusena on ERRB avaldanud vähemalt 17 mahukat musta nimekirjaraamatut kümnetest tuhandetest Nõukogude okupatsiooni ohvriks langenud Eesti kodanikest. Kokku on neid nimesid kaugelt enam kui sada tuhat: võitlustes okupantidega langenud, vahistatud, küüditatud, mõrvatud, sundmobiliseerituna tööpataljonides sunnitöölisteks saanud ja vägivaldas hukkunud. Eesti rahva jaoks ülimalt vajalikku ERRB uurimistööd on teinud meie saatusekaaslased Memento organisatsioonist eesmärgiga jäädvustada kõigi kannatanute saatused.

Alates 1994. aastast on Leo Õispuu esimehena juhtinud Memento suurimat organisatsiooni—Memento Tallinna Ühendust. Aastail 2005-2007 ja 2015-2018 oli Leo Õispuu valitud Eesti Memento Liidu esimeheks. Pärast seda on ta valitud Memento ühingu auesimeheks. Teenete eest Eesti riigi ees autustas Vabariigi President Leo Õispuud 1998. aastal Eesti Punase Risti IV klassi teenetemärgiga.

Auväärse 90. sünnipäeva puhul soovime Leo Õispuule jätkuvalt head tervist ning jõudu ja jaksu vastutusrikkaks tööks!

Juubilar sünnipäevalauas ministrite keskel – rahvastikuminister Riina Solman ja justiitsminister Raivo Aeg.

Johannes Tõrs 80

3. augustil 80. sünnipäeva tähistanud Johannes Tõrs on elu jooksul pidanud mitmeid ameteid, osa merega seotud, osa masinatega, osa aga hoopiski vitraažide ja kroonlühtritega. Tema elutööks jääb aga ainulaadne eramuuseumi – Eesti Vabadusvõitluse Muuseumi – rajamine ja arendamine.

Nägemus, et ta peab rajama Lagedile, Pirita jõe ja Leivajõe vahelisele saarele Eesti Vabadusvõitluse Muuseumi, andis sihi, mida ta on visalt järginud. Muuseum, mille nurgakivi pandi 1.07.1989, avati 1994. aasta võidupühal. Väikesel tseremooniaväljakul on mälestusrist Teises maailmasõjas langenud eestlastele ja igavene tuli, mis südatakse kõigil riiklikel tähtpäevadel.

Muuseumis on sõjandusega seotud eksponaate mitmest riigist – lahingumasinaid, käsirelvi ja mundreid, aga ka palju trükiseid ning huvitavaid fotosid ja dokumente. Kogu täieneb pidevalt. On korraldatud mälestusüritusi ja konverentse, tähistatud tähtpäevi ja peetud nädislahinguid I ja II maailmasõja ainetel.

Oma toimekas elus on Johannes Tõrs pälvinud nii Eesti kui Soome riiklikku tunnustust. Eesti Memento Liit soovib Johannes Tõrsile jätkuvat tarmukust ja palju õnne!

Memento ühendused õnnitlevad!

ALUTAGUSE

90

Lehte Onton 23.08.1930

80

Laidi Kivist 21.10.1940

75

Heljo Aljaste 20.10.1945

HARJUMAA

94

Juula Virroja 24.12.1926

93

Ruth Kukner

18.12.1927

90

Margot Laul 01.10.1930

Elvi-Aino Leitmäe 20.10.1930

85

Mart Kask 10.11.1935

80

Eha Ausmeel 14.11.1940

65

Aleksander Kirsipuu 12.11.1955

JÄRVAMAA

92

Lea Haihtov 06.08.1928

85

Elvi Mägi 16.08.1935

75

Merike Asku 03.10.1945

65

Ants Kraut 19.09.1955

PÕLVAMAA

93

Kalli Laur 30.12.1927

90

Õie Ladvä 04.09.1930

85

Lembit Liin 09.09.1935

Kaie Mägi 03.08.1935

Malle Viljaste 17.11.1935

Rein Viljaste 17.11.1935

80

Kaja Epkin 12.09.1940

75

Rein Luik 28.10.1945

Juta Raudsepp 03.08.1945

70

Jaanus Lippu 27.08.1950

Roman Parmas 01.12.1950

65

Vaike Komissarov 08.10.1955

Maret Rohla 16.12.1955

Rein Toom 12.12.1955

Arvo Veski 31.07.1955

PÄRNUMAA

99

Maimu Teder 29.08.1921

96

Salme Põhako 27.09.1924

95

Hilda Soobik 05.02.1925

Ronald Rüütel 21.02.1925

94

Evald Leppmets 03.12.1926

Helmi Talviste 20.04.1926

92

Helmi Kruuse 01.01.1928

Elvi-Mare Rakko 10.12.1928

90

Milvi Rõõmussaar 11.08.1930

Evi Rüütel 21.01.1930

Aare Vlassov 20.05.1930

85

Aili Rein 02.08.1935

Jüri Rõõmussaar 15.11.1935

Elna Kase 20.12.1935

Erna Plaks 06.03.1935

Ilme Meriste 19.12.1935

Virve Saarts 28.09.1935

Ilse Juhansoo 13.02.1935

Ivo Vagiström 25.11.1935

Aime-Helju Nakkurt 18.05.1935

Heino Kuntu 03.06.1935

80

Eevi Lumiste 07.10.1940

Paavo Avloi 05.11.1940

Hille Vanatoa 09.11.1940

Maret Kukk 24.10.1940

Jüri Murru 21.11.1940

Helmi Poltov 15.10.1940

Marta-Mare Jakobsoo 18.10.1940

Anti Markson 27.06.1940

Helve-Mai Rand 10.12.1940

75

Vilve Randma 03.08.1945

65

Vadim Vlassov 20.06.1955

Ruth Kipper 19.01.1955

RAKVERE

95

Ruuben Lambur

85

Vilma Orupõld

80

Jüri Ager

Aivi Lippasaar

Aadi Proosaar

Lüüli Viigimets

75

Aire Heinsalu

Anne Kullamaa

Hilja Porostina

70

Elle Mäe

60

Katrin Reisberg

55

Raivo Pent

TALLINN

90

Ageeda Paavel 15.08.1930

Naima Ploom 05.10.1930

Eda Puksov 06.08.1930

Anna Soboleva 01.12.1930

Leo Õispuu 03.08.1930

85

Helgi Ait 03.11.1935

Mare Saks 12.12.1935

80

Eha Köbin 26.09.1940

Ell Mäekivi 20.10.1940

Mare Märtinson 27.10.1940

Eevi-Maie Nazarova 26.11.1940

Rutt Polis 25.11.1940

Aasa Poltav 08.12.1940

Mall Põldoja 30.11.1940

Hugo Pärtel 15.08.1940

Leho Rehemäe 26.09.1940

Malle Ringmäe 09.11.1940

Elik Seberštejn 03.09.1940

75

Katrin Viru 12.08.1945

70

Merike Lipp-Meister 05.08.1950

TARTU

94

Vello Soome

93

Laine Luts

Marta Pärn

Eha-Kai Uiibo

91

Virve Sillapuu

90

Aino Järveots

Heino Liiv

85

Kalle Eimann

Galina Niilo

80

Mart Kriit

Mare Kulu

Liis-Ingrid Madsen

Ene Vares

Maimu Viridet

VALGAMAA

97

Eduard Tromp

85

Ilme Reiljan

80

Rein Kõvask

VILJANDIMAA

95

Artur Kotsar

93

Marta Kütt

Heldi Soobik

92

Leida Piir

Aita Vähi

90

Aino Järv

Märt Lond

Linda Roos

Luule-Miralda Uiibo

85

Ain-Hillar Arnim

Leida Osol

Valli Roht

Helvi Viilip

80

Tatjana Kuusk

Tiiu Muri

Jüri Pill

Elve Puuraid

Viktor Roomets

Jaan Säask

Maie Teng

Elli Viltmann

75

Linda Kupits

Maie Pärna

70

Õnne Hallik

VÕRUMAA

75

Madis Leis

Skulptuur "Ema ja laps".

Monumendi ideekandja harjulane Heidi Ivask ja skulptor Seaküla Simson Puise rannas Fotod: Urmas Saard / Küla uudised

Puise rannal avati skulptuur paadipõgenike mälestuseks

19. septembril eemaldasid sinise katte Läänemaa Puise ninal paadipõgenike mälestuseks valminud pronksist kujult justiitsminister Raivo Aeg ja sealtsamast kaheksa-aastase poisina kodumaalt põgenema pidanud Otto Tiefi valitsuse riigisekretäri Helmut Maandi poeg Jaak Maandi, kes alates aastast 1992 elab taas vabas Eestis.

19. septembril kogunes arvatavalt tublisti üle poole tuhande inimese kõikjalt üle riigi ja ka maakera kuklapoolelt meretuultele avatud Puise randa. Lehisid kümned erinevate organisatsioonide ja seltside lipud. Päeva juhtis punktuaalse täpsusega Eesti Endiste Metsavendade Liidu juhatuse liige Heiki Magnus. Esinesid Ridala ja Haapsalu laululapsed, keda saatis klahvpillil nende muusikaõpetaja Anne Pääsuke.

Ühiselt lauldud Eesti hümnid ja monumendilt katte eemaldamise järel pühitses Lääne piiskop Tiit Salumäe avatud mälestusmärki. Pöördumisel auväärt külaliste, heade kaasteeliste ja sõprade poole luges ta algussõnaks Uuest Testamentist Issanda inglise sõnumit Joosepile: „Tõuse, võta kaasa laps ja tema ema ning põgene Egiptusesse ja jää sinna kuni ma sind käsin.“ (Mt 2:13)

„Siin samba juures, kus on kiirustav ema lapsega, kellel käes talle kõige olulisem mänguasi, meenub mulle esmalt Joosep, Maarja ja Jeesuslaps põgenemas oma kodumaalt võõrsile. Ma usun, et nad mõtlesid nii, nagu meie täna seda mälestussammas avades – minna ei taha, jääda ei saa,“ lausus piiskop, kelle sõnul jutustab Vana Testament ka Iisraeli rahva põgenemisest Egiptuse orjusest tagasi oma esivanemate pärismaale. „Põgenetud on nii kodumaalt ära kui ka kodumaale tagasi. Eesti rahva suurpõgenemise meenutamine 76 aastat tagasi on meid toonud täna kokku siia Puise randa,“ kõneles Salumäe, mõeldes ligemale 80 000 kaasmaalasele.

Avamiseks valmis.

„Meil on põhjust õppida Iisraeli rahvast – nemad on kandnud põlvest põlve edasi oma rahva kannatusi ja rõõme. Dr Iivi Zajedova Prahast, eestluse hoidja ja ühendaja ütles ESTO 2019 puhul: „Mälestagem siis ka neid, kes kaotasid elu, kodu, nooruse või kellelt varastati tulevik ning austagem ning täname neid, kes tegutsesid, võitlesid ja suutsid Eesti Vabariigi vabaduse taastamisele kaasa aidata. On viimane aeg, et meie ühine Eesti Vabariik väärastaks meie põgenike vankumatust eestluse hoidmisel.“

Väliseestlaskonnas üle maailma on juba seitsekümmend aastat tähistatud 1944. a suurpõgenemise mälestuspäevi 18.-24. septembril. Kodumaal meenutatakse seda avalikult viimastel aastakümnetel. „Lugupeetav kunstnik on kujutanud ühte põgenemise hetke – sa saad väga vähe kaasa võtta, ainult seda, mis on kõige olulisem. Siin on ema, kes võtnud kaasa oma kõige olulisema – lapse ja laps on kaasa võtnud temale kõige olulisema mänguasi.“

Järgneb lk 24

Kodumaalt põgenema pidanud kirikuõpetaja Uno Plank on jutlusekogus „Teelolijad“ (1971) pühendanud ühe jutluse kodumaalt lahkumise mälestuseks. „Paljud on väsinud mõtlemast, küsimast ja lootmast. Teised jälle elavad ja liiguvad minevikus, mõistmata ülesandeid ja kohustusi, milliste ette Jumal on antud olukorras seadnud. Kolmandad aga on kiirelt unustanud mineviku ja haaranud kahe käega kinni oleviku võimalustest, et kindlamini toetuda selle maa pinnale, mis neile võimaldab rikkalikku majanduslikku jalgealust. Selle aluse kindlustamisel ja saavutamisel ei huvita neid enam küsimus: milleks võimaldas Jumal ühel väikesel osal meie rahvast pääseda vabadusse, jättes samal ajal rahvaterviku kohutava vaenlase valdusesse? Elu suurte tragöödiate puhul tekib paratamatult küsimusi, miks ja milleks. Kuid määravaks ei ole mitte, mida juhtub rahvale neis tragöödiates, vaid kuidas rahvas neile reageerib.“

Samba juures seistes rõhutas vaimulik, et kõik meie teekonnad ja paigale jäämised on õnnistatud, kui palutakse ja usaldatakse kõiges Issandat. „Siis muutub ka murest pime-daks varjutatud maailm valgeks ja tulevik ei pea suubuma igavesse ööse vaid igavesse öndsusesse ja rahuses.“

Järgnes paljude mälestuspärgade asetamine kommunistiohvrite mälestuseks. Toimingut saatis Gustav Ernesaksa loodud meloodia „Mu isamaa on minu arm“.

Päeva peakõnega esines Jaak Maandi, kes koos oma isa – Otto Tiefi valitsuse riigisekretäri Helmut Maandiga – põgenes kodumaalt Puise ranna kaudu.

Samuti sai sõna justiitsminister Raivo Aeg, kes meenutas päeva 76 aastat tagasi. Eestimaa randasid täitnud põgenikud püüdsid meeleheitlikult pääseda kommunistlike okupantide eest. Loodeti ajutist lahkumist. „Teiste seas ootas Puise rannas oma ema süles paati ka Heidi Ivask, täna avatava mälestusmärgi algataja. Aga paadis oli ainult üks vaba koht. See anti omakaitses teeninud Heidi isale, keda oleks okupantide kätte sattumise korral oodanud kindel surm. Heidi ema pidi koos kahe lapsega jääma Eestisse. 1949. aastal küüditati nad rahvavaenlastena Siberisse,“ jutustas minister.

Aeg osundas, et sealsamas lähedal Puise tee ääres asuvas Põgari palvemajas pidas 22. septembril 1944 viimase istungi Otto Tiefi valitsus. „Ka need vaprad mehed ei leidnud enam paati, millega lahkuda.“ Üle mere Rootsi pääses ainult riigisekretär Maandi, kaasas „Riigi Teataja“ nr. 1. „Teiste valitsuse liikmete saatuseks oli surm okupantide käe läbi või vangilaager Siberis. Puise rand on seepärast igati sobiv koht, kus meenutada ja mälestada neid, kes läksid ja neidki, kes ei pääsenud minema,“ rääkis minister.

Okupantide kuriteod vähendasid eestlaste arvu vähemalt viiendiku võrra. Ellujäänuid pillutati mööda maailma laiali. Rootsi põgenes neljakümneneljandal ligemale 30 000 ja Saksaamaale umbes 40 000 Eesti elanikku. Arvatakse, et sama aasta suvel ja sügisel hukkus Läänemerel umbes 5000 Eestist teed alustanud põgenikku. Täpset ohvrite hulka ei tea keegi.

Minister Aeg tänas kõiki häid inimesi ja organisatsioone, kes mälestusmärgi valmimise nimel vaeva näinud, panustades oma aega, tööd ja raha. „Kui tahame minevikust õppida, siis peame möödanikku mäletama. Ei tohi unustada meie rahva vastu toime pandud kuritöid! Ei tohi unustada inimesi, kes olid sunnitud 76 aastat tagasi oma kodudest lahkuma ja asuma eluohtlikule teekonnale teadmatusse.“

Ülemaailmse Eesti Kesknõukogu suurpõgenemise toimikonna juhi Iivi Zajedova pöördumise lugemise ette New Yorgi eesti ajalehe Vaba Eesti Sõna toimetaja Kärt Ulman.

Hetk avamiselt. Vaskul päeva peakõneleja Jaak Maandi, kes koos oma isa – Otto Tiefi valitsuse riigisekretäri Helmut Maandiga põgenes kodumaalt just Puise ranna kaudu.

Kolme minuti pikkuste sõnavõttudega esinesid veel Kaitseliidu Lääne maleva pealik mjr Andres Välli, Eesti Vabadusvõitlejate Liidu juhatuse esimees Tiit Pöder, Tallinna Memento volikogu esimees Anne Eenpalu, kodutütarde peavanem Ave Proos, skulptuuri idee ja teostuse autor Aivar Simson, Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Arnold Aljaste.

Väga emotsionaalselt ja sügavale hinge minevalt kõneles Eenpalu, kes ütles muuhulgas, et rindel ellujäänud mehed jäeti sakslaste poolt hätta. „Ei soovinud mehed sakslaste ega venelaste poolel võidelda. Nad soovisid Pitka ja Tiefi ürituse õnnestumist!“ Kurbusena kirjeldas Eenpalu meres hulinud uppunuid, laste mänguasju, pampusid ja kohvreid. „Polnud kerge jääda ellu, võõrsil tööd ja leiba leida. Alles jäi koduigatsus ja eestlust hoiti püha reliikviana.“

Aljaste meenutas täie tõsidusega aastaid tagasi naaberriigi juhi poolt öeldud sõnu, et kolm iseseisvat Balti riiki olevat geopoliitiline arusaamatus, mille staatus lõppevat kohe pärast poliitilise olukorra muutust, kui suurriigid lepivad kokku teisiti. „Meenutades MRP-d, Jaltat, Potsdami, siis pole siin midagi võimatut, et meie saatust soovitakse määrata kusagil kõrgel ja kaugel,“ ütles Aljaste. „Selliste asjadega me ei lepi ja seisame enda eest. Me ei ole midagi unustanud. Just seda sõnumit kannab täna pühitsetud monument. Olgu see mälestis ka kodus ja võõrsil elavate eestlaste ühendajaks, kes pahahti siiani üksteisesse mõõduka umbusuga suhtuvad.“

Monumendist kõneldes meenutas Aljaste möödunud aasta 3. juunit, kui Puise ninal kogunesid ühes tema endaga veel mõtte algataja Heidi Ivask ja tema poolt kutsutud kujur Simson ning Kõrtsu talu rahvas. Kokku tulnud nelja osapoole eesmärgiks oli teha mälestis põgenemise käigus hukkunutele, aga ka pääsenutele, kes hoidsid eestlust ja kodumaa vabanemisele kaasa aitasid, samuti meestele, kes Narva all rinnet hoidsid, metsades võitlesid, kes jäid ja repressioonid üle elasid, kui neile, kes nende käigus hukkusid. „Simsoni idee paigutada kivile „Ema tütreaga“ on sümbolina tugev ja ideoloogiliselt neutraalne sõnum,“ selgitas Aljaste.

Memento liidu nimel ja Puise rannale kogunenud rahva võimsa aplausi saatel andis Aljaste suure südamega skulptorile – Seaküla Simsonile – üle Eesti Memento Liidu teenetemärgi.

Urmas Saard
Külauudised